

NAFARROA OINEZ 2006

Bera, 2006-X-06

NAFARROA OINEZ 2006

Ongietorria

*Jon Abril,
Berako alkateordea*

Jaunak eta andreak, arratsalde on,

Berako Udalaren izenean eskerrik beroena agertu nahi diot Euskaltzaindiari gaur Beran izateagatik. Azken arauak, oraindik ez ditut ikasi, eta hortaz, akatsak zuzentzeko tenorean erruki pixka bat izanen duzuela espero dut. Beharrezkoa da, nire irudikoz, Euskaltzaindia bezalako erakunde batek tarteka bere batzarrak herrietara hurbiltzea, herritarrekin harremanetan egotea. Ez dadila bakarrik polemikaren aldea ikusi: solasteari utzi, solastatzeko; bat-batean hizkuntza jatorrerako arau berriak sortu; orain arte modu batera idatzi behar ziren hitz horiek, hainbertze kostata ikasi genituenak berriz ere molde zaharrera itzuli direlako...

Gaur, zuen lanaren zati ttiki bat agerian paratzeagatik, mila esker. Izan ere, Euskaltzaindiak euskararen normalizazioan egin duen eta egiten ari den lana eskertu nahi dut, eta bide horretan segi dezazuen animatu.

Euskaltzaindia ez ezik, administrazioa eta ikastolen mugimendua batu gara gaurko bilkura honetan. Euskalgintzako bertze sektore anitzekin elkarlanean jardundakoak, etorkizunean ere euskara izanen bada, elkarren eskutik lan eginez izanen baita. Baina baditugu erronka handiak, bereziki, oraindik euskararen mundura hurbildu ez direnak hurbilarazten.

Bere egunean ikastolen mugimenduak egin zuen bide bera dugu egiteko hainbat esparrutan, eta zer erranik ez Euskal Herriko ekialde parte honetan. Aisa atzentzen baitira gauzak. Orain 30-40 urte hainbat gurasok egin zuten apustua ausarta izan baitzen. Gutiegi errekonozitu zaie gazte ilusionatu eta maiz gaizki ulertu haiei, frankismoaren garaietan, giroa kontra zutela, euren seme-alabentzat bertze hezkuntza eredu bat nahi izateagatik egin zuten lana. Pedagogikoki berritzailea, zabala, integratzailea, eta gure kulturaren eta hizkuntzaren guztiz txertatutakoa. Guraso haiek ireki zuten bidea, eta gibeletik etorri dira bertze aunitz. Guztien lana da eskertzekoa, ezbairik gabe, baina Nafarroa Oinezaren atarian, guraso horiek ekarri nahi ditut nik gogora.

Izan ere, nire gurasoek, Berako zein Euskal Herri osoko bertze guraso aunitzek bezala, euskararen aldeko apustua egin zuten, ikastolaren aldekoa. Une hartan hartutako erabaki hari esker dut nik euskara eguneroko hizkuntza, mundua ikusteko molde. Bihotzez, esker mila, nire gurasoek bezala bide hura ireki zigutenei, eta bidea zabaltzen segitzen dutenei, belaunaldi osoak euskarara ekartzea lortu baita.

Haien lekukoa hartu behar dugu, oraindik bidean lan anitz dugulako, eta zer erranik ez Nafarroan. Aunitz aitzinatu dugu hamarkada hauetan. Bertze horrenbertze egin behar dugu egunerokotasunean, karrikako erabileran, enpresa munduan, administrazioan, osasun arloan, komunikabideetan... Ezin dugu lorik hartu.

Giro politiko berriak ere horretan lagun diezagukeela ez dut zalantzarik. Euskararen normalizazioan ere indarrak batu, eta euskarari herri bat, herri honi bere hizkuntza emateko gauza izanen garenaren esperantza badut. Baietz oraingoan!

AGURRA

Andres Urrutia, euskaltzainburua

Beratar guztiok, arratsalde on!

Zinez garrantzitsua da Euskaltzaindiarentzat gaur zuen artean egotea, *Nafarroa Oinez 2006* dela eta. Ondo dakizuen bezala, Euskaltzaindiaren egitekoetan sartzen da euskara aitzinatzea eta sustatzea, Euskal Herriaren herrialde guztietan, inolako politika alderdikieririk gabe. Askoren ustez, alabaina, Euskaltzaindia akademikotasunaren ikuspegitik bakarrik ikus daiteke, egunerokotasunik ez duen esparru gogoetatsu horretan. Hala dela ere, neurri batean berderen, ezin uka.

Baina horrekin batera, Euskaltzaindiak egunerokotasun euskalduna ezagutu ez ezik, partekatu ere egin nahi du, euskara bera egunerokotasun horretan bizi baita eta bizi behar baitu, bizi nahi du behinik behin. Euskaletzagintzaren lanean jarraitzera eta aurrekoak aldarrikatzera etorri da Euskaltzaindia Berara. Zuen ahaleginak sustatu eta goratu nahi ditugu, Bera herri euskaldunean esanahi handiko den *Labiaga* Ikastolaren oinarriak baitira horiek.

Hitz batez esateko, euskararen ibilbidean, zuekin eta euskaldun guztiekin batera, bidegile eta bidaide izan nahi dugu, euskararen onerako eta mesederako.

Mila esker

BERA / VERA DE BIDASOA HERRI IZENAZ (1)

*Andres Iñigo,
Onomastika batzordeburua
eta Nafarroako ordezkaria*

Euskaltzaindiak, 1979an hartutako erabakiaren ondorioz, herriaren euskal izena **Bera** zela eta herritarrena **beratar** plazaratu zuen (Euskaltzaindia, 1979: 95).

Geroztik, 18/1986 Euskararen Foru Legearen agindua betetzearren, Nafarroako Gobernuak Euskaltzaindiari hala eskatuta, Akademiak, aurreko erabakia berretsi eta Gobernuari jakinarazi zion herriaren euskal izena **Bera** zela eta herritarrena **beratar** (Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernuak, 1990: 60, 228, 265).

Erabaki horiek hartzeko, Euskaltzaindia, ohi den bezala, agiri eta herri ebakeran oinarritu zen. Hona hemen orduan erabilitako datuak eta geroztik ere aurkitu direnak:

1. AGIRIAK

XIV. eta XX. mende bitarteko agiriak **Bera** izen soilaren alde mintzo dira. Hona agirietako zenbait lekuko:

- *Bera*, 1366 (Carrasco Pérez, 1973: 529, 536, 567).
- La villa de *vera*, 1543 (9. sorta); tierra de *bera*, 1550 (7. s.); la tierra de *bera*, 1565 (24. s.); *bera*, 1557 (17. s.); *bera*, 1581 (42. s.); la villa de *Bera* de la montaña de Navarra, 1622 (53. s.); la villa de *Bera* del Reino de Navarra, 1622 (53. s.); *Bera*, 1770 (118bis s.). (Iturria: Notarri Protokoloen artxiboa. Doneztebeko Notaritzak).

(1) *Bera* herri izena dela eta, bertako Euskara Batzordeak, Bortzirietako Euskara Mankomunitatearen bitartez, Euskaltzaindiaren iritzia jakin nahian, Nafarroako ordezkariari *Bera* herri izenari buruzko txostena eskatu dio.

- Florencio Idoatek, Nafarroako historiaren hainbat zertzelada ematen dituenean, *Vera* aipatzen du, bertzeak bertze, honako urte hauetan: 1360, 1366, 1430, 1556, 1573, 1662, 1676, 1716, 1757, 1784, 1822, 1830... (Idoate, 1979).
- Pascual Madozek XIX. mendean idatzi zuen hiztegian honela definitzen du: *Vera*. «Villa y una de las cinco que llaman de la montaña» (Madoz, 1986: 383).
- *Larreko* idazleak ere *Bera* erabiltzen zuen. Erraterako 1936an idatzitako artikulu batean honela dio: «Eldu den illeko amargarrenean aberzale bilkurak izango dire Baztanen, Itunen eta Beran; Monzon euskal-izlari aoederrekoa mintzalari, eta lau bertsolari, Dargaitz, Iriarte, Txapel eta Basarri; ots, oberenetarik: ongi dago!» (Irigarai *Larreko*, 1992: 180).
- Bertako euskal testuetan ere *Bera* edo *Vera* formak aurkitzen dira:
 - a) Berako Juan Bautista de Yturria olagizonak XVII. mendean euskaraz idatzitako hiru gutunetan aipu hauek ageri dira: «cergatiq bihar çazpi orenetaco ediren bear dute *Beran*», «*Beran* eguiña junioren 14 de 1676», «*Beran* eguiña junioren 23 de 1676. Zure servitzaria Juan Bautista de Yturria» (Urrizola, 2006: 265).
 - b) Ustez XIX. mendekoak diren euskaraz idatzitako Berako Ordenantzen atal batean honela dator: «Eztadiyela ñior pasatu *Veraco* auzotiq Alzatara, ta ez Alzatatiq *Verara* erronda eguin ezquero, bada arrapatzen badire eben auzotiq campuan yzanen direla castigatubac rigore guciyarequin, ta valiyoco escusariq batere» (Idoate Ezquieta & Villanueva Equiza, 1990: 276).
 - c) Ignacio Larramendi (1874-1960), P. Román de Vera *Dornaku* (1878-1959) eta Joaquin Aldave (1893-1973) Berako euskal idazleek beti *Bera* erabili zuten (Goya, 1980).

2. HERRI EBAKERA

- Eusebio de Echalar (Etxalar 1874 - Lekaroz 1956) kaputxino eta euskaltzain urgazleak honela dio: «*Berá* dicen los instruídos y el pueblo sigue pronunciando *Berá* [...] Se dice *Berá*, *Barákoa*, *Berára*, *Berátik*» (1980: 1059).
- **Bera** [berá] eta **beratar** [berátar] (Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua, 1990: 99).

O HAR ARGIGARRIAK

1. Vera de Bidasoa izen ofiziala (1916-1989)

XX. mendearen hasieran Espainian hartutako erabaki administratiboa eta bere ondorioak: *Real Decreto 27 de Junio aprobando la reforma propuesta al efecto por la Real Sociedad Geográfica* (Cambio de denominación de algunos Ayuntamientos) delakoa. 1916ko ekainaren 27ko Errege Dekretu horren bitartez Espainian 573 udal izen aldatu ziren. Horrela dio Dekretuak bere sarreran:

«Para que desaparezca la extraordinaria y lamentable confusión que origina el hecho de existir 1.020 Ayuntamientos con nombres idénticos, la Real Sociedad Geográfica ha realizado un meditado estudio encaminado a reformar la nomenclatura geográfica de España, y al acometer labor tan meritoria, háse atendido a bases generales que imprimieran a la obra unidad de criterio, limitándola todo lo posible a poblaciones de menor categoría y procurando que el nuevo calificativo que se las (sic) asigne no sea arbitrario, sino el que la tradición, el uso o los afectos de cada localidad vienen consagrando, consiguiendo de este modo la casi inmutabilidad de su nueva designación (...)».

Nafarroan honako aldaketa hauek inposatu ziren: *Aguilar* → *Aguilar de Codés*, *Maya* → *Maya de Baztán*, *Sada* → *Sada de Sangüesa*, *Torralba* → *Torralba del Río*, *Torres* → *Torres del Río*, *Urroz* → *Urroz de Santesteban*, *Vera* → *Vera de Bidasoa*, *Villamayor* → *Villamayor de Monjardín*. Erabaki horren ondorioz, erdal grafian *Vera* izen soila zuten herriak elkarrengandik bereiztea lortu zen, *Vera* izena Almerian dagoen herriarentzat utziz eta *Vera de Bidasoa* eta *Vera de Moncayo* sortuz.

Horrenbertzez, mendeetan zehar *Bera* soilik izan zen Nafarroako herriaren izena. Aldaketa 1916ko erabakiarekin etorri zen. Orduz geroztik, 1989 arte, herriaren izen ofiziala *Vera de Bidasoa* izan da. Eta jakina, izen ofizialak, agiri eta xafletan azaltzen denean gertatzen den bezala, eragin zuzena izan du eta bere bidea egin du, gaztelaniazko erabileran batik bat.

2. Bera / Vera de Bidasoa izen ofiziala (1989tik aitzina)

1989tik aitzina izen ofiziala *Bera / Vera de Bidasoa* da. Euskaltzaindiak *Bera* soilik proposatu zuen (Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua, 1990: 60, 228, 265), baina Nafarroako Gobernuak *Bera / Vera de Bidasoa* onetsi zuen (ikus Nafarroako Gobernuak euskal eremuko herri izendegia onartu zuen 16/1989 Foru Dekretua).

1916ko Errege Dekretu horren ondorioz, Nafarroan bezala, gure inguru hurbilean ere zenbait aldaketa ofizial egin zen, erraterako Gipuzkoako *Alegría* → *Alegría de Oria* eta *Villarreal* → *Villarreal de Urrechu*. Baina, jakina den beza-

la, demokrazia garaian, Gipuzkoako Batzar Nagusiak, Euskaltzaindiaren proposamena onartuz, aldatu zituen eta herri horien egungo izen ofizialak *Alegia* eta *Urretxu* dira. Nafarroan ere, 1916an *Sada de Sangüesa* eta *Urroz de Santesteban* izendatu zirenak, *Sada* eta *Urrotz* dira 1980 eta 1989az geroztik hurrenez hurren.

Azkenik, argitu behar da gauza bat dela euskal izena proposatzea edo aholkatzea eta bertzea izen ofiziala zein den erabakitzea. Euskaltzaindia Nafarroan euskara gaietarako aholkulari ofiziala denez gero, proposamenak egiteko erakunde ofiziala da (ikus 18/1986 Euskararen Foru Legearen 8. artikulua). Proposatzen dituen izenak ofizial bihurtzea, ordea, ez dago, zoritxarrez, Euskaltzaindiaren esku, horretarako ahalmenik ez duelako. Ofizialtasuna erakunde administratiboen esku dago eta horretarako dagokion udalak erabaki behar du eta Gobernuak berretsi.

Bibliografia

- CARRASCO PÉREZ, J. (1973), *La población navarra en el siglo XIV*, Universidad de Navarra, Pamplona.
- ECHALAR, FR. EUSEBIO DE, (1980), «Disertación sobre el análisis e interpretación de los nombres toponímicos vascos», *Geografía General del País Vasco*, La Gran Enciclopedia Vasca, VIII, 1049-1099, Bilbao.
- EUSKALTZAINDIA, (1979), *Euskal Herriko Udalen Izendegia*, Bilbo.
- EUSKALTZAINDIA & NAFARROAKO GOBERNUA, (1990), *Nafarroako Herri Izendegia / Nomenclátor Euskérico de Navarra*, (zuz. J. M. Jimeno Jurio), Iruñea.
- GOYA, J. (1980), *Iru beratarren euskal bertsoak*, (I. Larramendi – J. Aldave – P. Roman de Vera), Bera.
- IDOATE, F. (1979), *Rincones de la historia de Navarra* (3 ale), Diputación Foral de Navarra.
- IDOATE EZQUIETA C. & VILLANUEVA EQUIZA, J.J. (1981), «Unas ordenanzas de Vera en vascuence», *Fontes Linguae Vasconum* 37, 275-281.
- IRIGARAI, P.F. *Larreko* (1992), *Nafarroatik*, Euskal Editoreen Elkarte & Eusko Ikaskuntza, Klasikoak 61, (Iñaki Caminoren edizioa), Donostia.
- MADOZ, P. (1986 [1845-1850]), *Diccionario geográfico-estadístico-histórico*, Madrid. *Navarra*, Faksimile erako argitalpena.
- NAFARROAKO GOBERNUA. Nafarroako Artxibo Nagusia:
- Notari Protokoloen artxiboa. Doneztebeko Notaritzza. (A. Iñigok jasotako lekukoak).

– «Inventarios del Reino» artxiboa, Estatistika Atala. *Apeos de Navarra de 1726 y 1727* agiria.

URRIZOLA, R. (2006), «Tres cartas en euskara escritas por un ferrón de Bera», *Fontes Linguae Vasconum* 102, 255-269.

Andres Iñigok aurkeztu eta Onomastika Batzordeak Ziordian, 2006ko irailaren 22an onartua.

BORTZIRIETAKO EUSKARAREN BILAKAERA ETA EGUNGO EGOERA

*Patri Arburua Etxeberria,
Bortzirietako Euskara
Mankomunitateko teknikaria*

SARRERA

Eskerrak emanez hasi nahi dut, Euskaltzaindiari nahiz *Nafarroa Oinez*-en antolatzaileei, jardunaldi honetan parte hartzeko gonbita egiteagatik; eta, bertetik, solasaldia aditzera etorritako guztiei.

Euskarak Bortzirietan izan duen bilakaera soziolinguistikoa aztertzeko honako eskema hau erabiliko dut:

1. Egoera demolinguistikoa
 - a) Euskararen ezagutza
 - b) Euskararen erabilera
 - c) Euskararekiko jarrerak
2. Egoera funtzionala: zenbait esparru eta jende talde
 - a) Administrazioa
 - b) Irakaskuntza
 - c) Komunikabideak
 - d) Gazteak
 - e) Etorkinak
3. Euskalgintza Bortzirietan
4. Erronkak

Ez da, inondik ere, eskema osoa. Azterketa hagitzek sakonagoa egin behar nuke egoeraren berri behar bezala emateko. Baina, hala beharrez, eta hiru ordu laurdeneko solasalditxoan izanik, nire ustez egoeraren berri hobekien emanen duten atalak hautatu ditut.

Hasteko, eta, batez ere, kanpotik etorri zaretenontzat, eskualdeari buruzko oinarritzko informazioa emanen dizuet. Bortzirietako eskualdea Arantza,

Bera, Etxalar, Igantzi eta Lesakako herriek osatzen dute. Nafarroako iparraldean dago, Gipuzkoa eta Lapurdirekin mugan. Zentsuko (1) datuen arabera, 2001ean Bortzirietan 8.204 lagun bizi ziren:

Arantza	658
Bera	3.527
Etxalar	779
Igantzi	597
Lesaka	2.643

Ezberdintasunik aipagarrienak aipatzeagatik, erranen dugu bi herririk handienetan zerbitzu gehienak daudela: ostalaritza eta merkataritzakoak, industria, osasun zentroa, institutua... Eta hiru herri txikietan zerbitzurik oinarritzkoenak baizik ez daudela.

1. EGOERA DEMOLINGUISTIKOA

1.1. Euskararen ezagutza

Atal honetan emanen ditudan datu guztiak 2001eko zentsutik hartutakoak dira. Zentsuetan eta erroldetan, datu demografikoez gain, herritarrei buruzko hainbat datu biltzen dira, etxebizitzari, lan egoerari nahiz hizkuntzari buruzkoak. Informazio baliagarria ematen digute, populazio osoari buruzko datuak biltzen direlako. Baina, bertzaldera, datu subjektiboak direla kontuan hartu behar dugu; hau da, normalean familiako kide batek erantzuten die, gainerako kide guztien izenean, errolda eta zentsuetako galderei.

Zentsuetan hizkuntzaren ezagutza neurtzeko lau gaitasun bereizten dira: ulermena, mintzamena, irakurmena eta idazmena. Hitzaldi honen helburua eta denboraren muga kontuan harturik, soilik mintzamenaren atalean bildutako datuei erreparatuko diegu (2):

(1) 2001eko Nafarroako Biztanleen eta Etxebizitzen Zentsua: biztanle kopuruei buruzko datu eguneratuagoak ere eskuan ditut, baina horiek erabili nahi izan ditut, euskarari buruz zentsuek eman dizkiguten azken datuak urte horretakoak direlako, eta horiekin alderatu ahal izateko. Datuak Nafarroako Gobernuaren Estatistika Institutuarenak dira, eta www.cfnavarra.es begiratzen ahal dira.

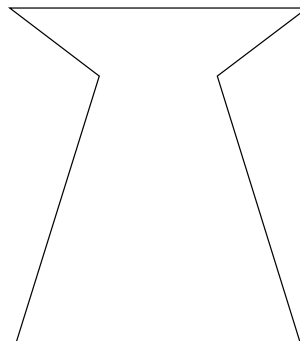
(2) Bi urtetik goitiko populazioaren ezagutzaz ari gara.

%	Arantza	Bera	Etxalar	Igantzi	Lesaka	Bortziriak
Euskaraz ongi	98,76	72,79	92,38	91,92	83,34	81,57
Euskaraz nekez	1,08	13,69	4,06	5,15	9,90	9,90
Ez dakite	0,15	13,51	3,54	2,92	6,74	8,52

Herri txiki eta handien artean arestian egin dugun bereizketa datu horietan ere nabarmen ikusten da. Herri txikietan euskararen ezagutza % 90etik goitiko da, eta Bera eta Lesakan hizkuntza hori ez dakitenak gehiago dira; kon-tuan hartu behar da bi herri horietan industrializazioaren eragina handiagoa izan dela, eta, Berako kasuan, muga bertan izatearen ondorioak ere nabarmenak izan direla.

Zentsuak mintzamenaren inguruan ematen dizkigun datuetatik bada bat bereziki interesatzen zaiguna. Hain zuzen ere, gaitasun hori adin multzo ezberdinetan zenbatekoa den erakusten diguna:

Bortziriak	Mintzamena		
	Ez dakite	Nekez	Ongi
2-15 urte	2,06	3,58	94,35
16-24 urte	5,02	6,31	88,65
25-34 urte	8,14	14,52	77,32
35-49 urte	9,02	14,11	76,86
50-64 urte	13,95	10,98	75,05
64 < urte	9,38	6,09	84,51
Guztira	8,52	9,90	81,57

Hizkuntza berreskuratzen edo galtzen ari den jakiteko piramidearen irudia erabil dezakegu. Hizkuntza bat galtzen ari delarik, piramide batekin irudikatzen ahal dugu egoera hori: oinarria zabala du, eta, goiti doala, erpineraino estutuz joanen da. Oinarri zabalean adinekoen multzoa izanen dugu, eta goiko erpinean haurrena; adinekoen artean izanen dugu ezagutzarik altuena eta belaunaldi gazteagoetara joan ahala, ezagutza hori murriztagoa izanen da, hizkuntza galtzen ari den seinale.

Aldiz, hizkuntza berreskuratzen ari dela irudikatzeke piramide iraulia erabil daiteke. Goian izanen du alderik zabalena, haurren ezagutza irudikatuz, eta adinean goiti joan ahala, oinarri horren ertzak estutzen joanen dira, beheko erpineraino. Kasu honetan adinekoen artean izanen da ezagutza tasarik baxuena.

Goiko irudian ikus daitekeenez, Bortzirietan iraultzen ari den piramidea ageri zaigu. Horrek adierazten digu urte batzuetan hizkuntza galtzeko prozesu batean egon dela, eta belaunaldi gazteenen artean ezagutza baxuagoa zela heldu eta adinekoen artean baino. Aldiz, azken urteotan egoera iraultzen ari da, eta hizkuntza berreskuratzen: haur eta gazteen artean ezagutzaren porzentajeak altuagoak dira adinekoen multzoan baino.

Ikus dezagun orain errolda eta zentsuetan hizkuntzei buruzko datuak biltzen direnetik euskaraz ongi mintzatzen direnek izan duten bilakaera. Ondoko grafiko honek erakusten digun bezala, ezagutzaren datuak zertxobait hobetu dira azken urteotan:

<i>Euskaraz ongi mintzatu</i>	1986	1991	1996	2001
Arantza	95,7	99,3	99,0	98,8
Bera	63,4	70,5	66,7	72,8
Etxalar	90,0	90,4	90,0	92,4
Igantzi	93,3	95,1	92,5	91,9
Lesaka	74,7	80,1	78,8	83,3
Bortziriak	74,7	79,9	77,6	81,6

Zentsuek eta erroldek ama hizkuntzari buruzko datuak ere ematen dizkigute. 2001eko zentsuak hiru urte bitartean herritarren ama hizkuntza zein izan zen galdetu zuen. Horren arabera Bortzirietan ama hizkuntza euskara edota euskara eta gaztelania izan dutenak % 80,4 dira. Honatx datu zehatzagoak:

<i>%</i>	Arantza	Bera	Etxalar	Igantzi	Lesaka	Bortziriak
Euskara	96,5	62,6	89,9	85,2	75,2	73,5
Gaztelania	1,7	26,9	7,6	9,6	17,4	18,7
Biak	1,5	9,2	2,4	5,2	6,9	6,9
Bertzerik	0	1,4	0	0	0,5	0,9

Egoera demolinguistikoa hobeki ulertu ahal izateko indize batzuk erabili ohi dira, euskararen garapena eta galtzeko edo berreskuratze indarren intentsitatea azaltzen dizkigutenak. Guk horietako bati, KENK indizeari, erreparatuko diogu; hain zuzen, une konkretu batean bizi diren guztien hizkuntzaren garapen pertsonala adierazten du, biztanleriaren ama hizkuntza eta biztanle horiek zentsua egiteko unean duten hizkuntza gaitasuna kontuan hartzen baititu:

Euskaraz ongi mintzatu	% 81,6
Ama hizkuntza euskara eta biak	% 80,4
Emaidza	+1,2

Kasu honetan KENK indize positiboa dugu, hagitz altua ez bada ere. Hau da, Bortzirietan gehiago dira euskaraz ongi mintzaten direnak etxetik euskara ikasi dutenak baino. Horrek adierazten digu euskara ez dela etxean bakarrik ikasten den hizkuntza, eta hezkuntza sistemaren bitartez nahiz helduen euskalduntze-alfabetatzearen bitartez euskaldundutakoak ere badirela.

1.2. Euskararen erabilera

Bortzirietan euskara zenbatean erabiltzen den ikusteko bi ikuspegi erabiliko ditugu. Lehenik, karriketan bi urtean behin egiten diren neurketetan bildutako datuak ikusiko ditugu; ondotik, inkesta baten emaitza ikusiko dugu.

Euskal Herrian lau urtetik behin egiten dira euskararen kale erabilerari buruzko neurketak. Lehenbizikoak EKBk (Euskal Kulturaren Batzarreak) egin zituen, eta hori desegin zenean SEI elkarteak egin zuen; azkenekoak Sozio-linguistika Klusterrak egin ditu. Hasieratik metodologia berarekin egin izan dira, eta horrek balio handia ematen die datuei, batez ere datuak alderatu eta horien bilakaera aztertzeiko orduan.

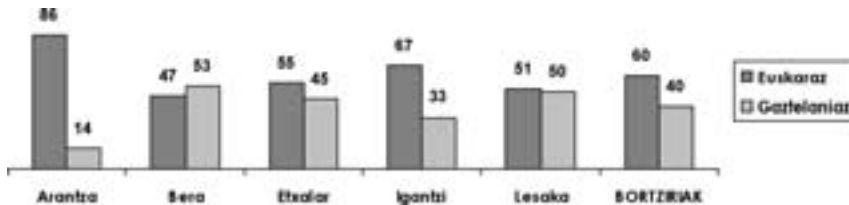
Bortzirietan, lau urtetik behin Euskal Herriko neurketarekin batera egiteaz gainera, bertako euskara zerbitzuak bi urtetik behin neurtzen du hizkuntzen karriketako erabilera.

Metodologia hau (3) zuzeneko behaketan oinarritzen da. Neurtzaileek karriketan doazen herritarrek zein hizkuntza erabiltzen duten neurtzen dute, inori deus galdetu gabe. Horretarako, antolatzaileek aitzinetik zehazten dituzte herri bakoitzean egin beharreko ibilbideak eta ordutegiak, eta neurtu nahi diren aldagaien fitxa.

Hortaz, metodologia honek duen abantaila nagusia objektibotasuna da. Baina, bertalde, erran behar da metodologia egokiagoa dela hiri edota herri handietarako, gureak bezalako herri txikietarako baino. Izan ere, herri txikietan neurketak egiterakoan karriketan biltzen diren elkarrizketa kopuruak anitzetan ez dira nahikoak izaten horietatik ondorio orokorrak atera ahal izateko. Hortaz, beti azpimarratzen dugu karrika neurketetatik ateratzen ditugun datuak joera modura ulertu behar ditugula, eta egun, ordu eta ibilbide zehatz batzuetan ibiliko zen jendeak erabilitako hizkuntzak zein izan ziren adierazten ditugula.

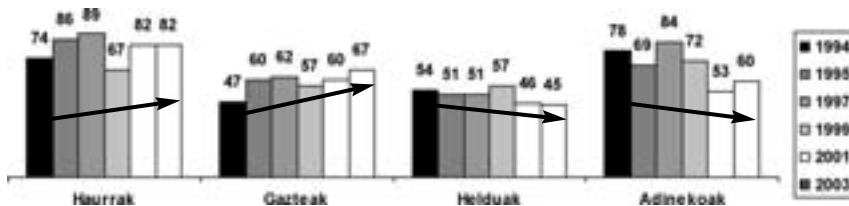
(3) Neurketen metodologiari buruzko informazio gehiago SEI Elkarteak argitaratutako *Bat Soziolinguistika Aldizkariaren* 43.zkian, 2002ko ekainekoan.

Esku artean dugun azken neurketa 2003koa (4) da, eta erabilerari buruz datu orokor hauek utzi zizkigun:

Itxura batean datu ona dela erran liteke: Bortzirietan karrika neurketa hori egin denean % 60 aritu dira euskaraz. Ondoren emanen ditugun bertze datu batzuekin ehuneko horren gibeletik dagoena xehatuko dugu, eta datu hori bertze modu batean irakurriko dugu.

Herriz herrikoari begiratuta, Beran izan ezik, herri guztietan gailentzen da euskararen erabilera. Adinaren aldagaiari errepara diezaiogun orain, eta talde bakoitzak izan duen bilakaerari:

Haurren adin multzoan hasieratik gaur arte euskararen erabilera, apal samar bada ere, goiti doa. Hala ere, kontuan izan behar dugu adin multzo horretan euskaraz dakitenak % 94,35 direla.

Igoerarik argiena gazteen adin multzoan ikusten da; neurketa egin zen lehen aldi hartan erdiek ere ez zuten euskara erabili, eta azken neurketan 20 puntuko aldea izan du. Baina adin horretan euskararen ezagutza % 88,65ekoa da. Datu hauek argi erakusten digute haurtzarotik nerabezarora pasatzerakoan hizkuntza ohiturak aldatu egiten direla, euskararen kaltetan. Geroago ere solastatuko gara horri buruz.

Heldu eta adinekoek euskara gero eta gutxiago erabiltzen dute, karriketan bederen. Helduen multzoan ditugu daturik ezkorrenak, eta, gainera, neurketak egiten hasi ginenez geroztik datuak okerragotzen joan dira. Azken urte-

(4) Ez da Euskal Herriko neurketa, baizik eta Bortzirietako Euskara Mankomunitateak bortz herrietan egin zuena. Hala ere, metodologia berbera erabili genuen. Datuak mankomunitatearen txosten argitaragabe batean bilduak daude.

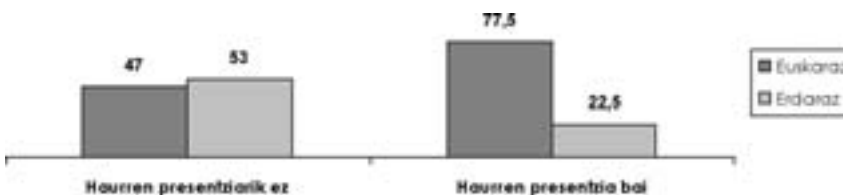
otan helduen erdiek ere ez dute euskara erabili karriketako elkarrizketetan. Multzo honetan % 75etik goiti dira euskaraz dakitenak.

Adinekoen kasuan erran behar da neurketak egiten direnean oro har adineko gutxi ibiltzen dela karriketan. Hortaz, hemen agertzen diren ehunekoen gibeletik horrelako ondorioak atera ahal izateko adina jenderik izan den kolokan jartzen dut.

Honaraino emandako datuekin Bortzirietan euskararen ezagutza nahiz erabilera haur eta gazteen esku dagoela erran genezake. Izan ere, belaunaldi berrietan euskaraz dakitenak eta euskara erabiltzen dutenak gehiago dira, eta pentsa genezake ondoko urteetan horien eragina helduen multzoan ere nozitu litekeela.

Uste dut ez genukeela hori pentsatu behar. Are gehiago, dauzkagun datuekin helduen multzo horri bereziki erreparatuko beharko geniokeela uste dut. Batetik, helduen multzoa da adin tarterik zabalena (25-64 urte) hartzen duena, eta demografikoki pisu gehien duena. Bertzetik, multzo horretan daude gizartean gehien eragiten dutenak: gurasoak, irakasleak, ostalari eta merkatariak, enpresariak, zerbitzuak ematen dituztenak, alkate-zinegotziak... Eta multzo horretan datuek hoberantz egiten ez duten bitartean, geure burua engainatu bertzerik ez dugu eginen haur eta gazteek beren kabuz joerak alda ditzaketela pentsatuz.

Eta urrutixeago ere joan gintezke. Lehen neurketak egin zirenean karriketako elkarrizketetan haurrak egoteak edo ez egoteak hizkuntza bat edo bertzea hautatzerakoan eragin zezakeela sumatzen zen. Hortaz, aldagai hori kontuan hartzen duen fitxa diseinatu zuten, eta azken neurketetan ongi bereziki ahal izan da zein elkarrizketetan parte hartzen zuten haurrek, eta zeinetan ez. Horren araber, Bortzirietan 2003an egindako neurketan emaitza hauek bildu genituen:

Ezkerreko aldean ikusten ahal dugun bezala, karriketako elkarrizketetan haurrik izan ez den kasuetan eta elkarrizketa gazte, heldu nahiz adinekoen artekoa izan denean, gaztelaniaren erabilera gailendu da. Aldiz, eskuineko aldeari begiratzen badiogu, elkarrizketa horietan haurrak egon direnean (5) euskara hagitzez gehiago erabili izan da.

(5) Atal honetan bi egoera ezberdin batera eman ditut: bat, elkarrizketa horietan haurrak egon direnean, baina parte hartu gabe, eta, bertzea, haurrak solaskide izan direnean. Pentsatzekoa den bezala, bigarren egoera horretan euskara gehiago erabili da lehenbizikoan baino.

Hortaz, har dezadan hasieran emandako datua berriz: Bortzirietako karriketan % 60 aritu zen euskaraz, eta % 40 gaztelaniaz. Azalpen hauen guztien ondotik datu hori bertze modu batera irakurtzen dela uste dut. Izan ere, euskararen erabilera hagitz lotua dago inguruan haurrak egotearekin, eta, gainera, gizartean eragin gehien duen adin multzoak, helduenak, gero eta gutxiago darabil euskara.

Atal honen sarreran erran dugun bezala, euskararen erabilera aztertzeko bertze ikuspegi bat ere erakutsiko dugu: inkestek ematen digutena. Kasu honetan, beraz, erabilera aitortuari buruz arituko gara. Hau da, herritarrei zuzenean galdetzen zaie euskara noiz eta norekin erabiltzen duten. Hortaz, datuak subjektiboak dira erabat.

Erabilerari buruz esku artean dugun azken inkesta 1999koa da. Taller de Sociología-k egin zuen, Baztan, Bortziriak eta Malerrekako Euskara Zerbitzuek eskatuta (6). Enpresa horrek 400 inkesta egin zituen, telefonoz, 17 urtetik goitiko populazioaren artean. Inkestatutakoei euskaraz norekin egiten zuten galdetuta, honako emaitza hauek bildu zituzten (7):

	Bai	Ez	Ez daki euskaraz
Aitarekin	74,5	6,8	18,6
Amarekin	75,5	11,3	13,2
Aitatxi-amatxiek	83,1	10,8	6,1
Seme-alabekin	91,2	6,9	1,9
Bikotekidearekin	62,6	26,3	11,1
Anai-arrebeekin	76,8	19,9	3,3
Lagunekin	83,8	15	1,3
Mediku-erizainekin	49,7	26	24,4
Alkate-zinegotzietekin	87,8	11,7	0,4
Dendari-tabernarietekin	83	17	–
Banketxeetako langileekin	62,8	35,1	2
Herriko etxeetako langileekin	86,1	13,9	–
Nafarroako Gobernuako langileekin	47,8	43,5	8,7

(6) Taller de Sociología S.L., *Euskararen unibertsoa Baztan, Malerreka eta Bortzirietan 1999*, txosten argitaragabea.

(7) Taulan harreman gehiago ere agertzen dira, baina espresuki hautatu ditut honako hauek.

Marra beltz lodi horrekin banatu ditut hurbileko harremanak edo harreman afektiboagoak direnak (marratik goitikoak), eta eguneroko bizitzan izaten ditugun bertze harreman batzuk, hain hurbilekoak ez direnak (marratik beheitikoak).

Hasieratik erran behar dut datuak harrigarri samarrak direla, eta karriketako neurketetako emaitzekin alderatuta, hauek hagitzez ere positiboagoak direla. Baina gogoratu behar dugu erabilera aitortuaz ari garela, norberak erantzuten diela inkesta hauei, eta, dirudienez, euskararekiko izan dezakegun lotura edo sentsibilizazioagatik, errealitatea puzteko joera izaten dugula.

Normalean hurbileko harremanetan euskara gehiago erabiltzen dugu. Alabaina, familiako kide ezberdinekin erabilera hagitzez altuagoa da bikotekideen artekoa baino. Harrigarria da, gainera, lagunen artean erabilera % 80tik goitiko izatea, eta bikotekideen artean ia 20 puntu baxuagoa.

Ikerketa hartan antzeko joera ikusi genuen bai Baztanen, bai Malerrekan. Badirudi harreman bertikaletan euskara gehiago erabiltzen dela harreman horizontaletan baino. Kontuan hartzeko datua da, azken finean bikoteetan erabiltzen den hizkuntza izanen baita gerora familian edo etxean erabiliko dena.

Marratik beheitiko harremanetan ateratzen diren ehunekoak ere positiboak baino positiboegiak direla erranen nuke. Errate baterako, mediku-erizainekin nahiz Nafarroako Gobernuko langileekin erditsuek erran zuten euskaraz aritzen zirela, nahiz eta horietan langileen erdiak euskaldunak izanen direla pentsatze hutsa zientzia fikziora hurbil litekeen.

Datu horiek atal honen hasieran errandakora garamatzate berriz ere. Kariketako neurketek eskaintzen diguten objektibotasun horren ondoan, inkestak erabat subjektiboak dira. Hortaz, batean eta bertzean ateratzen diren datuetan alde handi samarra dago.

1.3. Euskararekiko jarrerak

Bortzirietako herritarrek euskararekiko dituzten jarrerak azaltzeko berriz ere Taller de Sociología-k 1999an egindako ikerketa horretara joko dut. Jarrerak neurtzeko metodologia kuantitatiboa (inkesten bidez) eta kualitatiboa (eztabaida taldeen bidez) erabili zituzten. Labur, herritarren jarrerak definitzen dituzten hainbat ideia emanen ditugu, kuantitatibotik eta kualitatibotik hartutakoak:

Aldeko jarrerak:

- Herritarrak jabetzen dira seme-alabei euskara transmititzearen eta euskarazko eruedetan eskolatzearen garrantziaz.
- Euskaldunberriek, hizkuntza ikasitakoan, jarrera aktiboa dute euskararekin.

- Euskaraz ez dakitenen % 92ari gustatuko litzaioke euskaraz jakitea.
- Herritarren % 90ek euskara bertze hizkuntzen pare ikusi nahi du, eta euskara kultura eta zientzia munduan erabilgarri dela uste du.

Jarrera epelak eta kontrakoak:

- Euskaraz dakitenen artean alfabetatzeko interes gutxi ageri da.
- Euskaraz dakitenen erdiek testu elebidunetan gaztelaniakoa bakarrik irakurtzen dute.
- Euskaraz dakitenen laurden batek bakarrik egiten du euskaraz horretarako aukera duelarik (8).
- Euskaraz ez dakitenen % 40 euskaraz ikasten saiatu da, baina ez du lortu.

2. EGOERA FUNTZIONALA: EGOERA ZENBAIT JARDUERA ESPARRUTAN ETA TALDETAN

Azterketa sakon bat egin beharko bagenu, atal honetan gizarte bizitzaren atal guztien berri eman beharko genuke, eta jende talde guztiena. Solasaldi honetarako nire ustez egoeraren berri izateko adierazgarrienak diren esparruak azalduko ditugu.

Administrazioa

- *Tokiko administrazioa*

Bortzirietan bortz udal daude, eta hiru mankomunitate (gizarte zerbitzue-na, euskararena eta hondakinak biltzeaz arduratzen dena). Arantzako Udala UEMAko (Udalerrri Euskaldunen Mankomunitateko) kide da.

Gezurra badirudi ere, eta anitzek Bortzirietako eskualdea hizkuntza normalizazioko kontuetan Nafarroan aitzindaritzat izaten ahal badu ere, tokiko administrazioaren alorrean defizit larria dugula uste dut. Gaur egun Bortzirietako tokiko erakundeetan euskararen erabilera arautu eta planifikatu gabe dago, saiakerarik egin bada ere.

Euskarari buruzko Foru Legea 1986koa da, eta mankomunitatea 1990ean eratu zen. Euskara batzordeek hasieratik lehentasuntzat jo zuten udal admi-

(8) Datu hau kontraeranean dago arestian erabilerari buruz eman ditugunekin. Alegia, ikerketa berean ageri zaigu harreman gehienetan erdiek baino gehiagok erabiltzen dutela euskara, eta hemen berriz laurden batek baizik ez du erabiltzen, horretarako aukera izanda, gainera.

nistrazioetan euskararen erabilera arautzea; hortaz, berehala ekin zioten euskara batzordeek euskararen ordenantzei. Handik eta hemendik ere, batzordeak hartuta, oinarritzko zirriborro bat prestatu eta herri guztietan, batzordez batzorde eta udal ordezkariak bertan zirela, bi urte luzez eztabaidatu zen gaia. Oinarritzko testua adostu ondotik, mankomunitateak hasierako onespena eman zion Bortzirietako euskararen udal ordenantzari. Bigarren urratsa zen udalek horri onespena ematea, baina ez zen hala izan. Oztopoak Berako Udalean gertatu ziren, hiru udal taldetatik bik ez baitzuten ordenantza ontzat eman. Hainbat gaizki ulerturen ondotik, eztabaida udaletik herrira pasa zen, eta ordenantzaren aurkako sinadura bilketa ere egin zen. Giro txar horren ondorioz gaia bere horretan gelditu zen, blokeaturik, eta geroztik tabua izan dela ere erraten ahal da.

Horrek ez du erran nahi, inondik ere, Bortzirietako udal administrazioetan euskararen erabileran aitzinera pausorik eman ez denik. Pausoak eman dira, baina unean uneko borondatearen arabekoak, eta arautu eta planifikatu gabe.

Hori guztia kontuan harturik azalduko dugu atal honi dagokiona. Udal administrazioetan aritzen diren bi multzoen ezagutzarekin hasiko gara.

Bortz udaletan guztira 42 hautetsi daude, eta, goiti-beheiti, % 90ek badakite euskaraz mintzatzen. Langileen kasuan, plantilletan 60 bat langile daude, eta hortik kanpo bertze 20 bat ari direla lanean estimatzen dugu. Hortaz, guztira 80 bat udal langile gara Bortzirietako udal administrazioetan. Bortzirietako Euskara Mankomunitateak 2004an «Bortzirietako toki entitateen plantilla organikoetan lanpostuei ezarri beharreko hizkuntza eskakizunak» deituriko txostena onartu zuen; bertan zehazten da lanpostu bakoitzari dagokion euskara maila. Oro har, Bortzirietako udal administrazioetan gaur egun lanean ari diren langileek beren lanpostuetarako behar duten euskara maila badute.

Deialdi berriak egiten direnean ere, udalek gehien-gehienetan eskakizun horiek kontuan hartzen dituzte, eta horren arabeko euskara maila eskatzen diete lanpostuetara aurkezten diren hautagaiei. Tarteka salbuespen mingarri batzuk ere gertatzen dira. Errate baterako, Lesakako Udalak, 2004an, idazkari eta kontu-hartzaileen lanpostuetarako hasiera batean ezarria zuen euskara maila jaitsi egin zuen, eta, mankomunitatearen gomendioei muzin eginez, baina eskasagoa ezarri zuen, jakinda modu horretan lanpostu horietan arituko zirenek ez zutela euskaraz lan egiteko beharko zuten mailarik izanen. Aipatu behar da udalak hartutako erabakia legezkoa izan zela –ez baita zaila Nafarroako Gobernuak gaur egun euskarari buruz eginak dituen legeak betetzea–, baina azken urteotan udal administrazioetan euskara normalizatzeko hartutako hainbat erabakiren kontrakoa.

Honaraino ezagutzari dagokiona. Erabilerari buruz, eta, neurri handi batean, arestian ordenantzei buruz azaldukoarekin lotuta, erraten ahal dugu Bortzirietako udal administrazioetan euskara zerbitzu hizkuntza dela; hau da,

udal eta mankomunitateetatik kanpora ematen den zerbitzua (batez ere herri-tarrei zuzendutakoa) gehienetan, euskaraz nahiz gaztelaniaz, bi hizkuntza ofizialetan, izaten da. Salbuespen ohoragarriak ere badira; alegia, hainbat dokumentazio euskara hutsez egiten dutenak. Eta, nola ez, tarteka gaztelania hutsez egiten direnak ere bai.

Alabaina, ezin erran euskara lan hizkuntza denik. Idatzizko jardunean berderen, kasurik gehienetan, gaztelaniaz egiten da lan, eta gero behar dena euskarara itzuli. Are gehiago, zenbait kasutan funtzionamendu xebreak izaten dira: osoko bilkurak euskaraz eginda ere, aktak gaztelaniaz erredaktatzen dira, gero euskarara itzultzeko.

Euskaraz lan egiteko, ordea, tresna egokiak behar dira. Erraterako, gaur egun oztopo handia da udalen kudeaketarako programa eta aplikazio informatiko gehienak euskaraz ez izatea; edota azpikontratatzeko baldintzen artean hizkuntza irizpideak ezartzearena, zerbitzu horiek beren lana euskaraz egin dezaten.

Baina horren guztiaren gainera, euskaraz lan egiteko borondate politiko sendoa falta da; nire iritziz, hori gaingiduz gero, Bortzirietan aitzinera jotzeko behar diren gainerako baldintza guztiak badaude.

- *Foru administrazioa*

Ez naiz atal honetan sobera luzatuko, Nafarroako Gobernuak euskararekin duen jarrera eta azken urteotan hartu dituen neurriak aski ezagunak baitira. Bertzerik gabe, datu batzuk emanen ditut ikusteko erakunde horrek hartutako erabakiek zein ondorio izan duten Bortzirietako hainbat alorretan. Bi adibide emanen ditut:

Osasun zentroa

203/2001 Foru Dekretuak (9) Lesakako (10) Osasun Zentroan zenbat lan-gile izanen diren eta horietako zenbatetan izanen den beharrezkoa euskaraz jakitea zehazten du. Hona datuak:

(9) 203/2001 Foru Dekretua, uztailearen 30ekoa. Agertzen du Nafarroako Foru Komunitateko Administrazioaren eta haren erakunde autonomoen plantillako zein lanpostu diren euskara jakin beharrekoak (Hezkuntza eta Kultura Departamentuko irakasleenak kanpo direla) eta zer jakite maila behar duten, eta zehazten du zein lanpostutan hartu behar den euskara jakitea beste batzuen arteko merezimendutzat, NAO, 110 zkia, 2001/09/10.

(10) Bortzirietarako zerbitzuak biltzen dituen.

Lanpostua	Zenbat	Euskaraz
Administrariak	3	1
Fisioterapeuta	1	0
Gizarte langilea	1	1
Erizainak	6	2
Medikuak	6	2
Pediatra	1	1
Zaindaria	1	0

Hortaz, Euskarari buruzko Foru Legeak euskalduna deitzen duen eremu horretan bizi bagara ere, eta legeak administrazioarekin euskaraz aritzeko eskubidea aitortzen badigu ere, lege hori garatzen duen bertze dekretu honek herritarren eskubideen gainetik jarri ditu norbanakoen eskubideak; hau da, erdaldunek lanpostu horietan aritzeko duten eskubidea. Ondorioz, Igantzin edo Arantzan bizi bazara medikuarekin euskaraz aritzeko aukera izan dezakezu, baina ez Etxalarren bizi bazara, pediatra euskalduna izateko aukera izan dezakezu, baina ez fisioterapeuta, etab.

Gainera, dekretu honek lanpostuetarako deialdi berriak egiten direnean du eragina. Errate baterako, har dezagun pediarraren kasua. Pediatra bakarra dago, eta, dekretuaren arabera, euskaraz jakin behar du. Hala ere, dekretuak ez ditu lanpostua eskuratua duten langileak ezarritako hizkuntza eskakizuna betetzera behartzen. Hortaz, gaur egun dagoen langileak lanpostua uzten ez duen bitartean jai dute zerbitzu hori erabiliko duten erabiltzaileek beren hizkuntza eskubideak betetzea nahi badute. Gehienez ere langileak euskara ikasteko izan dezakeen borondatearen baitan gelditzen ahalko gara. Errate baterako, pediarraren kasu zehatz honetan, langilea ahaleginak egiten ari da euskalduntzeko, foru administrazioetik horretarako liberazioak lortzeko..., baina horretarako borondatea duten langileei jartzen zaizkien trabak (ordezkapenekin, liberazioekin, finantzazioarekin, ikastaroei eman beharreko jarraipenarekin...) sekulakoak dira, eta, ondorioz, euskalduntze prozesuak mantsoak eta jarraipen txikikoak izaten dira.

Dekretu honek, gainera, euskaraz jakin behar den kasuetan zein euskara maila eskatuko den ere zehazten du. Osasun zentroko lanpostu horien kasuan, adibidez, nahikotzat jo dute haiek 1. jakite maila (Hizkuntza Eskola Ofizial bateko 4. maila mintzamenerako, eta 3. maila idazmenerako) deitzen duten hori izatearekin. Maila hori duen mediku batekin euskaraz aritzen banaiz, elkar ulertuko dugu? Ongi azalduko dit azaldu beharrekoa? Gaztelaniaren kasuan onartuko litzateke maila hori duen profesional bat lanpostu bat betetzeko? Galdera anitzez gehiago ere egin litezke.

Liburutegiak

Eta bertze adibide bat paratzeagatik, dekretu beraren ondorioz, Bera eta Lesakako liburutegietan lanean aritzeko ez da beharrezkoa euskaraz jakitea (11).

Irakaskuntza

- *Unibertsitatera bitarteko irakaskuntza arautua*

Bortzirietan hezkuntzaren eskaintza aski zabala da. Unibertsitatera bitarteko maila guztiak ematen dira: haur eskola bat dago, Beran; herri guztietan ematen da Haur Hezkuntza eta Lehen Hezkuntza; DBH Arantzan (1. zikloa) eta Beran ematen da; eta batxilerrak eta heziketa zikloak Beran ematen dira.

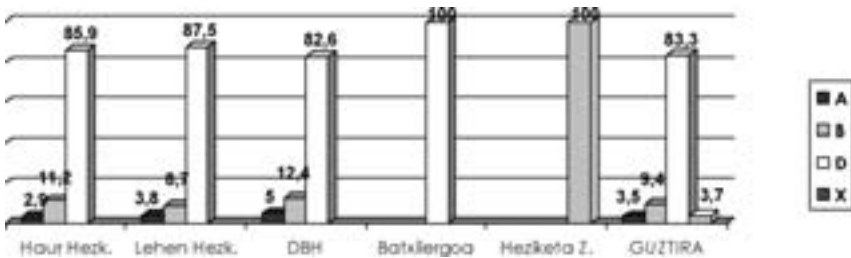
Horrez gain, mota guztietako ikastetxeak daude, bederatzi guztira: herri guztietan dago Haur eta Lehen Hezkuntzako ikastetxe publikoa (Arantzakoan DBHko lehen zikloa ere ematen dute); Lesaka eta Beran ikastola bana dago, Haur eta Lehen Hezkuntza ematen dutena (Berakoan DBHko lehen zikloa ere ematen dute); Beran ikastetxe erlijiosoa ere badago, Haur eta Lehen Hezkuntza eskaintzen duena; eta Beran institutu bat dago, DBH, Heziketa Zikloak eta Batxilergoak eskaintzen dituena.

Hizkuntza ereduak lau dira. Batetik A, B eta D ereduak daude, eta, bertzetik, guk X ereduak deitzen duguna. Eredu hori Heziketa Zikloetan ematen da; izan ere, ziklo horietan legez ez dago hizkuntza eredurik aukeran. Pentsatzekoa den bezala, hori euskararen kaltetan izaten da, eskolak gehienbat gaztelaniaz emanen direla erran nahi baitu. Hala ere, Berako institutuaren kasuan, jakin badakigu eskolak euskaraz emateko ahaleginak egiten direla. Irakasle batzuek badute horretarako behar duten euskara maila, eta, gainera, kasu batzuetan ikasleak euskaldunak izaten dira (anitzetan heziketa osoa D ereduaren izan dutenak). Hala ere, eta ofizialki bederen, ezin dugu erran heziketa zikloetan euskaraz ikas litekeenik.

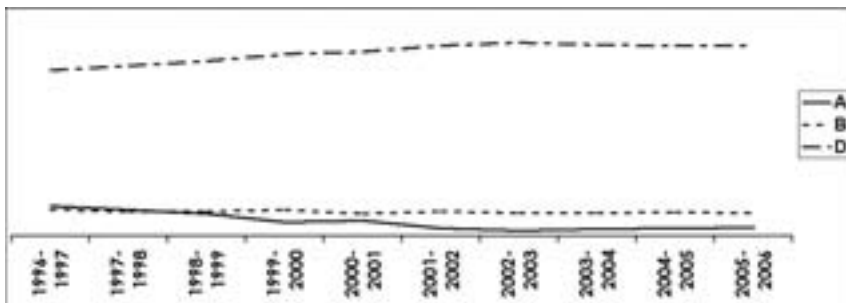
Hizkuntza ereduak gehixeago erreparatuko diegu. 2005-2006 ikasturtean (12) honako hau zen ereduaren banaketa hezkuntzaren maila bakoitzean:

(11) Arestian aipatutako 203/2001 Foru Dekretuaz ari gara.

(12) Bortzirietako Euskara Mankomunitateak urtero-urtero biltzen ditu matrikulazio datuak.

Eta eredu en azken urteotako bilakaerari erreparatuko diogu ondoko grafiko honen bitartez:

Beraz, 2002ra arte D eredu hazten joan zen, baina geroztik bere horretan dago. B ereduak ere bere bezeroak dituela erraten ahal dugu. Eta A eredu, gainbeheran egon ondotik, azken bizpahiru ikasturte hauetan suspertzen ari dela dirudi. Horren arrazoia behar bezala egiaztatze daturik ez dugu esku artean, baina uste dugu azken urteotan kanpotik Bortzirietara etorritako seme-alaben matrikulazioak eragina izan dezakeela.

- *Helduen euskalduntze-alfabetatzea*

Atal honetan Bortzirietako Euskaltegiari (IKA) buruzko datu batzuk emanen ditugu. Euskaltegiak Lesakan du egoitza nagusia, Matxinbeltzanean. Hala ere, gaur egun eskola gehienak Beran ematen ditu, Rikardo Baroja ikastetxe publikoan, udalak utzitako ikasgeletan.

Bortzirietako Euskaltegian ibili diren ikasle kopuruen bilakaera aztertut, eta honako taula hau osatu:

Ikasturtea	Euskalduntzen	Alfabetatzen	EGA	Guztira
1990-1991	44	73	20	137
1993-1994	72	28	27	127
1996-1997	67	22	5	94
1999-2000	45	7	10	62
2001-2002	45	24	7	76
2003-2004	57	12	16	85
2005-2006	52	20	11	83

Euskaltegia sortu eta ondoko urteetan ikasle kopuruak handi samarrak ziren, oraingoekin alderatuz gero. Are gehiago, alfabetatzera joaten zirenak gehiago ziren euskalduntzera joaten zirenak baino. Geroztik, ikasleen kopuruak murriztu egin dira, nahiz eta azken urteotan matrikulazioa goiti doan. Edozein kasutan, azken urteotan gehiago dira euskalduntzera doazenak, alfabetatzera joaten direnak baino (13). Eta euskalduntzen ari direnak gehiago izanik ere, zentsuek diotenez herritarren % 20 dira euskaraz nekez aritzen direnak eta ez dakitenak; hau da, 1.600 bat herritar. Kopuru horretatik urruti samar gelditzen zaigu gaur egun euskaltegian euskalduntzen ari direnena.

Komunikabideak

Tokiko komunikabideen eskaintza zabala dugu Bortzirietan. Gainera, euskaraz ari diren hedabideak dira, eta, are gehiago, euskara normalizatzeko helburuarekin sortutakoak. Hirurek hartzen dute Bortziriak baino eremu zabalagoa:

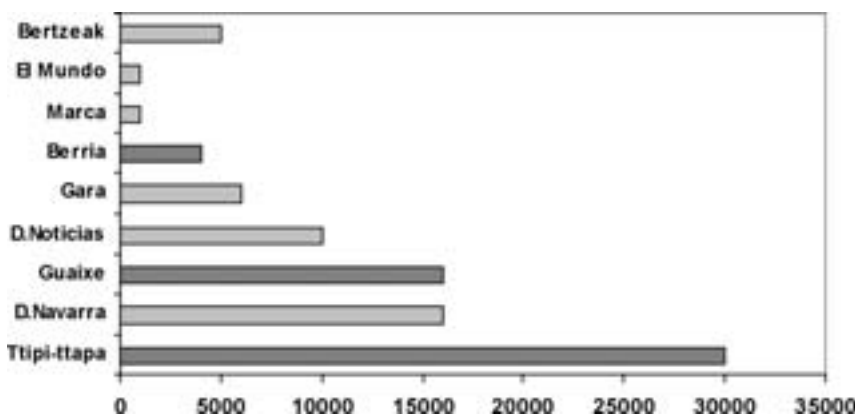
- Ttipi-ttapa hamaboskaria: Bortziriak, Malerreka, Baztan, Urdazubi, Zugarramurdi, Leitzaldea, Senpere eta Sara. Aldizkari hau 80. hamarkadan sortu zen, eta batik bat eduki literarioak zituen; 90. hamarkadan hasi zen hamaboskari gisa argitaratzen, eta bertako informazioari lehenentasuna ematen.
- Xorroxin Irratia: Bortziriak, Malerreka, Baztan, Urdazubi eta Zugarramurdi. Irrati hau Baztanen sortu zen, duela 25 urte, baina duela 20 urte ari da Bortzirietan emititzen.
- Ttipi-ttapa Telebista: Bortziriak eta Malerrekako herri batzuk. Telebista 1997an sortu zen.

(13) Arestian, euskarakiko jarrerei buruzko ataletan erran dugunez, alfabetatzeko interes gutxi dute herritarrek.

Hala ere, tokiko komunikabideen eskaintza oparoa izanik ere, txanponaren alde bakarra erakutsiko genuke horretan geldituz gero. Izan ere, komunikabide horiek gaztelaniazko komunikabideen eskaintza are oparoagoarekin lehiatzen dira.

CIEsek sei hilabetero audientziari buruzko ikerketak egiten ditu, eta horietan oinarrituko gara komunikabide bakoitzak duen ikus-entzule-irakurle kopurua ikusteko (14). Hala ere, kontuan hartu behar da ondoren emanen ditugun datuetan Nafarroako mendialdea hartzen dela aintzat, eta eremu hori aski zabala dela (arestian aipatutako eskualdeez gainera, Sakana eta Pirinioak ere hartzen ditu bere baitan; 111 udalerrri, guztira):

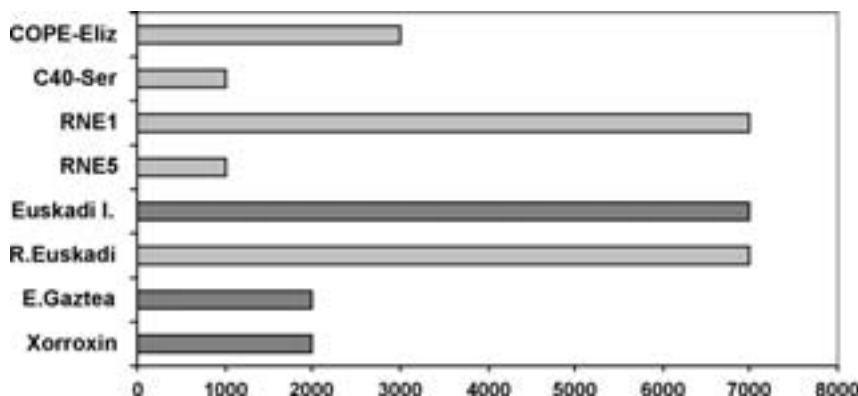
- Prentsa:

Ikerketa honen arabera, 2006ko lehen sei hilabeteetan irakurle gehien izan duen prentsa Ttipi-ttapa hamaboskaria izan da; eskualdeko aldizkariak Diario de Navarra halako bi irakurle izan zituen. Gainerakoan, gaztelaniazko prentsa euskarazkoari gailentzen zaio.

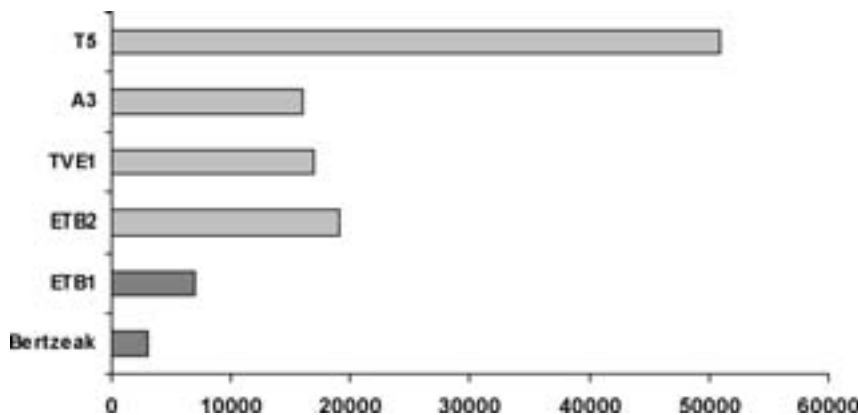
(14) CIES, *Estudio de audiencia de medios de Navarra*, 2006ko 1. neurketa aldia.

- Irratia:

Gehien aditzen diren hiru irrati emisoretatik bat euskaraz da (Euskadi Irratia). Euskadi Gaztea eta Xorroxin gibelerago gelditzen dira entzule kopuruetan. Hala ere, ez dugu ahantzi behar datu hauek Xorroxin Irratia aditzen ez den eremu zabalago bati buruzkoak ere badirela.

- Telebista

«Bertzeak» atalean daude tokiko telebistak (Xaloa, Ttipi-ttapa...). Bistanenez, telebisten atalean du euskarak panoramarik beltzena. Gaztelaniazko telebista kateak dira nagusi, ezbairik gabe, eta ikusle gutxien dutenak dira euskarazkoak.

Gazteak

Andres eta Patxi Iñigo anaiek solasaldi hau prestatzeko eskatu zidatenean, Patxik orain 25 urte Bortzirietako gaztetxoei buruz egina zuen ikerketaren berri eman zidan (15). Ikerketa soziolinguistiko osoa iruditu zitzaidan, eta datu aski baligarriak eskaintzen zituela. Hortaz, solasaldi honetarako orduko datuak gaur egun ditugunekin –ahal zen neurrian– alderatu behar nituela erabaki nuen. Hala ere, lan polita izan daiteke orduko galdetegi hura bera eta adin multzo berean gaur egun errepikatzea, datu guztiak alderatu ahal izateko. Erroka nire gain hartzen dut.

Patxik hizkuntzarekin lotura estua duten hainbat gai hartu zituen: ezagutza, erabilera, transmisioa, irakurketa ohiturak, komunikabideen kontsumoa... Oraingo honetan ez dut ikerketa osoaren berri emanen, soilik gaur egun ditugun hainbat datuekin konparagarriak direnak hartuko baititut.

Patxi Iñigok orduko OHOk 6., 7. eta 8. mailetan zeuden Bortzirietako ikasle guztiei (16) egin zien galdetegia; goiti-beheiti 11, 12 eta 13 urteko gaztetxoak izanen ziren. Guztira 417 galdetegi bildu zituen.

Iñigo ezkor ageri zen lan hartan. Egia erran, euskara galtzen ari zen, eta euskarazko irakaskuntza (ikastoletan) hasi bertzerik ez zen egina.

Iñigok egin zien lehen galdera euskararen ezagutzari buruzkoa izan zen, hain zuzen ere: *badakizu euskaraz?* Eta hogeitau urte beranduago, 2001eko biztanleen zentsuaren arabera mintzamenari buruz 12-15 urte bitarteko gaztetxok duten gaitasunarekin alderatu dut:

Patxi Iñigo, 1981 <i>Badakizu euskaraz?</i>		Biztanleen Zentsua, 2001 <i>Mintzarena</i>	
EZ	% 27,33	EZ DAKITE	% 1,7
ULERTU BAKARRIK	% 10,31	NEKEZ	% 2,49
BAI	% 62,35	ONGI	% 95,9

Ez dira bere horretan ondoan jartzen ahal diren datuak, baina adin tarte horretan gertatu den aldaketa islatzen dute. Iñigok ikerketa egin zuen garaian galera prozesuaren azken urratsak ematen ari ziren; belaunez belauneko transmisioan etenak gertatzen ari ziren, eta hezkuntza sisteman eta, oro har, gizartean euskarak ez zuen presentziarik.

(15) Patxi Iñigo Ariztegi, *Bortzirietako neska-mutikoen azterketa sozio-linguistikoa*, 1981 (argitaragabea).

(16) Galdetegiak egin zituen egunetan eskoletan ziren guztiei, jakina.

Hasieran aipatu dugun piramide irauliaren irudi horretara itzuliz, 80. markadan egoera hori aldatzen hasi zen, eta 20 urte beranduago adin tarte horretako gaztetxo gehienek dakite euskaraz.

Iñigok gurasoen ezagutzari buruz ere galdegin zien. Eta gaur egun esku artean ditugun daturik berrienekin alderatzeko Taller de Sociología-k 1999an egindako ikerketa erabiliko dut (17). Hasieratik erran behar dut galdera ez dagoela modu berean formulatua, eta datuak ezin direla bere horretan alderatu:

Patxi Iñigo, 1981		Taller de Sociología, 1999	
BIEK DAKITE	% 69	AITEN	% 69
AITAK BAKARRIK	% 7,6	AMEN	% 72,7
AMAK BAKARRIK	% 6,43		
EZ DAKITE	% 16,95		

1981eko ikerketa hartan kasurik gehienetan gurasoek euskaraz zekiten (% 69k; horrez gain bertze kasu batzuetan gurasoetako batek bakarrik zekien), eta, hala ere, seme-alaben % 62,35ek zekien euskaraz. Belaunaldi batetik bertzera hizkuntza galtzen ari zen. 1999ko datuen arabera, amen % 72,7k zekien euskaraz, eta ikasleen % 95,9k aitortu zuen euskaraz ongi mintzatzen zela; kasu honetan, etxeko transmisioa berreskuratua dagoela erran daiteke, eta, gainera, kopuru handi batek hizkuntza etxetik kanpora ikasi du, gehienek eskolan.

Eta transmisioaren gai horretan gehixeago sakonduko dugu. Iñigok aita eta ama, biak, euskaldunak ziren kasuetan, seme-alabek euskaraz ote zekiten aztertu zuen. Datuak generoen arabera eman zituen, eta nik ere halaxe emanen ditut. Alabaina, ez dut aurkitu horiekin alderatzeko gaur egungo daturik, eta ondoan Taller de Sociología-k ama hizkuntzaz egindako galderaren emaitzak paratu ditut:

Patxi Iñigo, 1981				Taller de Sociología, 1999	
BORTZIRIAK	Mutik.	Neskak	Denera	EUSKARA	% 58,6
EZ	3,95	11,81	7,23	BIAK	% 29,6
ULERTU	11,29	11,81	11,51	GAZTELANIA	% 11,4
BAI	84,74	76,37	81,25	BERTZE	% 1,1

} % 88,2

(17) Inkesta DBHko ikasle guztiei egin zieten.

Belaunaldi hartan hizkuntzaren galera zenbatekoa zen ikusten ahal da taula horretan. Nesken kasuan galera are handiagoa da. Herriz herriko datuak emateak luze joko luke, baina, kasurik larriena aipatuko dut: Beran gurasoak euskaldunak zituzten nesken erdiek ere ez zekiten euskaraz.

Gaur egungo datuetara etorritz, euskara edo euskara eta gaztelania dira etxeko hizkuntzak % 88,2rentzat.

Erabileraren atalean ere aski datu adierazgarriak aurkitu ditut. Iñigoren lehen galdera lagun arteko erabileraz izan zen. Gaur egungo datuekin alderatzeko berriz ere Taller de Sociología-ren ikerketan oinarrituko naiz (18):

Patxi Iñigo, 1981		Taller de Sociología, 1999	
EUSKARAZ	% 19,04	EUSKARAZ	% 68,2
ERDARAZ	% 82,19	EZ DAKITE/ERDARAZ	% 13,5
		BIETARA	% 17,9

Aldaketa edo iraultzarik handiena erabileran gertatu da. Gaztetxoan adin tartean ezagutzaren ehunekoak hobetzeaz gainera, erabileran ere aldaketa handia gertatu da. Herriz herriko datuak aztertzerik ez dugu, baina harrigarria egin zaigu Etxalarko kasua: neska-mutikoen erantzunen arabera, % 100 gaztelaniaz aritzen ziren. Igantziko kasuan ere, neskek beti gaztelaniaz aritzen zirela erantzun zuten.

Gurasoen arteko erabileraren kasuan, berriz, bi hamarkada beranduago egoerak okerrera egin duela ikusiko dugu:

Patxi Iñigo, 1981		Taller de Sociología, 1999	
EUSKARAZ	% 81,16	EUSKARAZ	% 62,6
ERDARAZ	% 18,84	EZ DAKITE/ERDARAZ	% 37,4

Orduko hartan euskaraz zekiten gurasoek euskaraz aritzen zirela erraten ahal da; gaur egungo gurasoengan defizita dago ezagutza eta erabileraren artean. Eta pentsa liteke guraso horien hizkuntza ohiturak neurri handi batean aitzineko hamarkadetakoko egoeraren ondorio direla.

Laburtze aldera, Iñigok ateratako zenbait ondorio eta gaur egun ditugun datuak alderatuta, galera prozesu hura garai hartan eten zela erraten ahal da; are gehiago, berreskuratze prozesua ere garai hartan hasi zen.

(18) Erabilera aitortua, beraz; subjektibotasunaren mugak kontuan hartu behar dira.

Iñigok ikertutako adin tarteko neska-mutiko guziak, euskaraz jakinda ere, hizkuntza horretan analfabetoak ziren. Gaur egun adin horretako neska-mutiko gehienak, euskaraz jakiteaz gainera, euskaraz eskolatu dira.

Gurasoen artean ere gertatu da aldaketarik. Orduko gurasoen artean ziren euskaraz zekitenak, eta elkarren artean erabiltzen zutenak, baina seme-alabekiko transmisioan eten batzuk gertatzen ziren. Gaur egun euskaraz dakiten gurasoek hizkuntza hori transmititzen diete seme-alabei, eta euskarazko eredueta eskolatu dituzte, baina elkarren artean anitzez gutxiago dira euskara erabiltzen dutenak.

Iñigok euskararen galeraren urratsak identifikatu zituen: lehenik, neskak elkarren artean gaztelaniaz mintzatzen hasi ziren; gero, mutikoak ere gaztelaniaz hasi ziren; azkenik, neskak beren amekin ere gaztelaniaz hasi ziren. Eta guk gaur egun berreskurapenaren urratsak zein izan diren ere zehazten ahal dugu: lehenik, euskarazko irakaskuntza ezarri zen, eta maila guztietara zabaldu; eta, horrekin batera, familia bidezko transmisioa berreskuratu zen.

Etorkinak

Zalantzarik gabe, azken urteotan euskararen normalizazioan ari garen erakunde, talde edota elkarteek gure plangintzetan, diagnosietan edota lan ildoean fenomeno berri bat aintzat hartzen hasi behar izan dugu: etorkinena.

Egia erran, ez da fenomeno berria. Industrializazioa hasi zenetik milaka lagun etorri dira Espainiatik Euskal Herrira. Azken urteotan, ordea, urrutiagoak zaizkigun jendeak etortzen hasi dira.

Batek baino gehiagok definitu izan du immigrazioa arazo gisa. Alegia, euskarak nahikoa lan bazuela bertzela ere, orain gainera bertze arazo horri aurre egin behar izateko.

Uste dut ikuspegi hori okerra dela. Batetik, ez delakoz fenomeno berria, hala erakutsi nahi bazaigu ere. Eta, bertzetik, arazo baino erronka gisa ulerzea egokiagoa ez ezik, jarrera eraikitzaileagoa iruditzen zaidalako.

Bortzirietan immigrazioaren gaia eragile anitzen agendetan dago azken bortz-sei urteotan. Aitortu behar dut gaiari heltzeko zailtasun handiekin pasa ditugula urte horiek. Izan ere, kontuan hartu behar dugu euskara eta hizkuntza normalizazioa ez direla, inondik ere, lehentasunezko gaiak egoera zailean eta maiz eskubidez gabetuta datozen horientzat. Gainera, lehen urte horietan daturik gabe aritu ginen lanean; immigrazioaz solastatzen ginen, baina ez genuen informazio eta erreferentzia zehatzik.

Hortaz, 2005ean ikerketatxo bat egitea proposatu genuen. Ikerketa Bortzirietako Euskara Mankomunitateak eta Gizarte Zerbitzuen Mankomunitate-

ak elkarlanean egin zuten (19). Helburua zen Bortziritara etorritakoen egoera soziodemografikoa ezagutzeko oinarritzko datu batzuk izatea, eta horiek euskararekiko zuten ezagutza eta jarrerak biltzea.

Helburu horiek oinarri, ikerketak bi atal ditu. Lehenbizikoan erroldako hainbat datu biltzen dira; solasaldi honetan horien berri emanen dugu. Bigarrenean etorkin batzuei egindako inkestaren emaitzak ematen dira; inkesta euskararen ingurukoa zen, helburua etorri berriek euskararekin lotutako hainbat gairen inguruan zuten ezagutza eta jarrera neurtzea baitzen.

Ikerketaren abiapuntu gisa etorkinaren definizioa egin genuen: etorkina da Euskal Herri kanpotik etorritako oro. Hala ere, erroldako datuak ustiatzerakoan berehala topo egin genuen arazo batzuekin: erroldak, gaur egun egiten den moduan, Extremaduratik etorritakoa bertakotzat jotzen du, eta, aldiz, Saratik Berara etorritakoa atzeritartzat (20). Hortaz, egindako definizio horri eutsi ahal izateko, herritarren jatorriari erreparatu behar izan genien.

Emaitzen arabera, Euskal Herri kanpotik Bortziritara etorritakoak 873 lagun ziren; goiti-beheiti populazio osoaren % 10. Eta horietako gehienak, % 65, Europar Batasunetik etorritakoak dira (21).

Hala ere, ikerketa egiterakoan interes berezia genuen azken urteotan etorriak zirenei buruzko datuak jakiteko. Hortaz, estatutik kanpoko immigrazioari gehixeago erreparatu genion. Hasteko, azken urteotan etorritako horien adina begiratu genuen; nahikoa gazteak, ikusiko duzuen bezala:

0-6 urte	20
7-12 urte	18
13-18	13
19-25	62
26-40	155
41-64	81
65 <	4
GUZTIRA	353

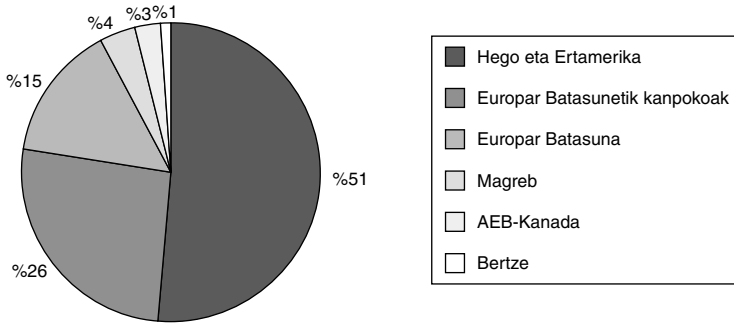
Gehien-gehienak (% 60) Beran erroldatuak ziren, % 19 Lesakan eta % 18 Etxalarren.

(19) Igor Portu, *Bortziritako etorkinak eta euskara*, 2005 (argitaragabea).

(20) Erroldaren arabera estatu espainiarretik kanpoko guztiak atzeritarrak dira.

(21) Estatu espainiarrekoak barne.

Estatutik kanpoko etorkinen jatorria honako grafiko honen bitartez ikusiko dugu:

Gehienak Ekuadorretik etorritakoak dira, eta ondoren agertzen diren estatutuak hauek dira: Bulgaria, Argentina, Errumania, Portugal eta Ukraina.

Eta estatu espainiarretik etorritakoen jatorria honako hau da:

JATORRIA	ZENBAT
ANDALUZIA	69
ARAGOI	24
ASTURIAS	18
ERRIOXA	21
EXTREMADURA	63
GALIZIA	42
GAZTELA LEON	180
GAZTELA -MANTXA	11
HERRIALDE KATALANAK	25
KANARIAR UHARTEAK	5
KANTABRIA	17
MADRIL	34
MELILLA	1
MURTZIA	9
ZEUTA	1
GUZTIRA	520

3. BORTZIRIETAKO EUSKALGINTZA

Gaur egun Bortzirietako euskalgintzaren egoera nolakoa den deskribatzen hasi aitzinetik, historia pixka bat eginez hasi nahiko nuke.

3.1. Historia pixka bat

Bortzirietako euskalgintza, modu antolatuan, 70. hamarkadan sortu zela erraten ahal dugu, ikastolen sorrerarekin. Beran Labiaga ikastola sortu zuten hainbat gurasok, eta Lesakan Tantirumairu (22). Horiek biek gerora hezkuntza proiektu oso bat garatu dute.

Baina ez dugu ahantzi behar garai hartan Arantza, Etxalar eta Igantzin ere ikastolak martxan jarri zirela. Hiru herri txikien kasuan ikastolen eskaintza murriztagoa zen, 3-6 urte bitarteko zikloa bertzerik ez baitzuten eskaintzen. Hortaz, 3-6 urte bitartean herri txikietako neska-mutikoak euskaraz eskolatzen ginen, eta hortik aitzinera orduko eskola nazionaletara, gaztelaniaz eta euskararen arrastorik gabe, igarotzen ginen. Gerora herri txikietako ikastola horiek sare publikoak bereganatu zituen.

80. hamarkada oparoa izan zen euskalgintzarentzat. Batetik, euskara irakaskuntza publikoan sartu zen. Hamarkada horren bukaera aldera argitaratu zen ikastereduei buruzko dekretua (23), baina ordurako hainbat urrats emanak ziren Bortzirietako ikastetxe publikoetan, eta eskolak euskaraz ematen hasiak ziren.

Arestian aipatu ditugun euskarazko tokiko komunikabide batzuk ere orduantxe sortu ziren. Ttipi-ttapa aldizkaria, batetik; hiru hilabetekaria izan zen hasieran, eduki literarioagoa zuen eta saldu egiten zen. Horrela funtzionatu zuen 1981etik 1989ra. Hortik aitzinera hamaboskari gisa argitaratzen hasi zen, tokiko informazioari lehentasuna emanez, eta etxe guztietara doan zabaltzen hasi ziren.

Bertzetik, 1982an irratia sortu ziren: Lesakan *Koxkonta* Irratia eta Beran *Segapoto* Irratia. Ordurako sortua zen *Xorroxin* Irratia Baztanen, baina 1987an hasi zen emititzen Bortzirietan.

Helduen euskalduntze-alfabetatzea ere garai hartan hasi zen. Hasiera batean gau-eskolak ziren, gazte batzuen ekimenez martxan jarritakoak. Ondotik

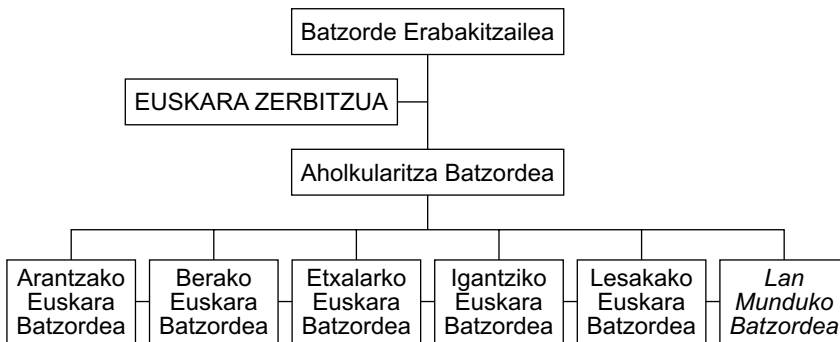
(22) Solasaldia bukatu bezain laster jakin ahal izan dut ikastolak sortzeko ekimena Berako gazte batzuk izan zutela, eta haiek aritu zirela hainbat guraso horretara bultzatzen. Hortaz, gurasoei inolako meriturik kendu gabe, gazte haien aipamena egitea zilegi bekit. Izenik ez dugu erranen, inor aipatu gabe ez uzteko.

(23) 159/1988 Foru Dekretua, maiatzaren 19koa, Nafarroako irakaskuntza ez-unibertsitarioan euskararen sartzeta eta erabiltzea arautzen dituen, NAO 67. zkia, 1988-06-01.

AEK euskaltea aritu zen, Alhondigako egoitzan, 1983-1984 ikasturtetik aitzinera. Eta hamarkadaren bukaera aldera euskalduntze-alfabetatzearen proiektu handi bat gauzatzen hasi zen: Matxinbeltzenea egoitzarena. Geroztik IKA euskaltea aritzen da lan horretan.

Eta horrekin guziarekin batera, 80. hamarkadan hasi zen antolatzen herri eta kultur mugimendua. Horren guztiaren ondorio gisa ulertu behar dugu Bortzirietako Euskara Mankomunitatearen sorrera, 1990ean. Ezbairik gabe erran behar da herritarren lanari esker sortutako ekimena dela. Udalez osatutako erakundea izanik ere, hasiera-hasieratik izan du herritarren parte hartzea, eta horregatik erraten dugu erakunde mistoa dela.

Sortuz geroztik funtzionatzeko organigrama hau da:

Herrietako euskara batzordeak dira mankomunitatearen oinarri. Horietan parte hartzen (ahal) dute herri bakoitzeko talde, elkarte, erakunde eta udaletako ordezkariak, eta norbanako euskaltzaleak.

Horiez gainera, 2000. urtean Lan Munduko Batzordea sortu zen. Euskararen normalizazioa lan mundura eramateko batzorde berariazkoa sortzeko beharra ikusi zen, eta hainbat sindikatu eta eragileren ordezkariarekin, batzordea osatu zen.

Aholkularitza Batzordea herrietako euskara batzordeetako hainbat ordezkariak osatzen dute (udal ordezkariak ez direnak). Batzorde horren egitekoa da mankomunitatearen lan ildoak proposatzea, eta, gainera, Batzorde Erabakitzailean ere parte hartzen du.

Batzorde Erabakitzailea, izenak dioen bezala, mankomunitatearen gaineko erabakiak hartzen dituen organoa da; organo gorena. Bertan biltzen dira bortz udaletako ordezkariak (bina Lesaka eta Beratik, eta bana Arantza, Etxalar eta Igantzitik). Lehendakaria Arantzako Udalak hautatzen duen ordezkaria da.

3.2. Euskalgintza gaur egun zertan den

Aurten bertan, apirilean, eta Aholkularitza Batzordearen ekimenez, Bortzirietako euskalgintzak gogoeta saio bat egin du. Bortzirietako euskalgintza-ren definizioa eman genuen bertan: euskara normalizatzea helburu espezifiko-tzat duen talde oro da euskalgintza-ren parte. Eta euskalgintza-ren barrenean, mankomunitateak betetzen duen tokia ere definitu genuen: mankomunitatea Bortzirietako euskalgintza-ren bilgunea da, euskalgintza-rentzat euskara norma-lizatzeke tresna bat.

Apirileko saioan egindako gogoetatik hiru ideia atera nahi izan ditut:

- Euskalgintza-n parte hartzea handitu behar da. Batetik, batzordeetan jen-de gehiago behar da, eta, batez ere, gazteak. Eta, bertetik, batzordeki-deen jarrerak aktiboagoa izan behar du, teknikariaren jardunari hain lo-tua egon gabe.
- Lana behetik goiti egitea lortu behar dugu, mankomunitatea sortu aitzini-etik egiten zen bezala. Oinarria batzordeetan dago, eta hortik abiatu be-har dira ekimenak. Maiz, gehienetan, bidea alderantzizkoa izaten da.
- Bortzirietan egitasmo zehatzetarako gaitasuna bada. Arrakastaz buru-tzen dira hainbat eta hainbat ekimen zehatz, eta anitzetan parte hartze handiarekin. Gaitasun hori eguneroko lanera ekartzen asmatu behar dugu.

Eta gogoeta hauei nire uztakoak diren batzuk erantsi nahi dizkiot. Izan ere, uste dut gaur egun Bortzirietako euskalgintzak bere jardunerako traba di-ren gai batzuk badituela.

Batetik, gai tabuak daude. Arestian azaldu dugu euskararen udal orde-nantzekin gertatutakoa. Geroztik aipatzen ez den gaia da udal administrazioe-tan euskara normalizatzearena. Eta bertze alorretan hainbertze urrats eman di-tuen eta aitzindarizat jotzen den eskualde baterako onartezina da gai hori normaltasunez ezin jorratzea.

Bertze gai bat ere bada, nik tabu gisa definitzen dudana: ikastetxeen ar-teko gatazkarena. Batez ere Beran gertatzen da. Oztopo handia da hori eus-kalgintza-rentzat, ikastetxeak normalizazio prozesuan eragile garrantzitsuak di-relakoz; haien artean harreman normalizatu bat ez izateak egoera xebreak eta traketsak sortzen ditu.

Bertetik, ezin utzi aipatu gabe apartheid politikoarena. Izan ere, euskal-gintza-n beti aski aktiboa izan den sektore politiko bat, ezker abertzalearena, azken urteotan ilegalizaturik dago, eta, ondorioz, erabakiak hartzeko guneeta-tik kanpo. Euskalgintza-n ere nabariak dira horren ondorioak.

4. ETORKIZUNeko ERRONKAK

Ez nuke hitzaldi hau diagnosi hutsean utzi nahi. Orain arte egin dena abiapuntuzat hartuta, eta *botila erdi betearen* ikuspegitik, nire ustez Bortziritako euskalgintzak epe labur eta ertainera dituen erronkak aipatuko ditut:

Administrazioa:

Zerbitzu hizkuntza izatetik, lan hizkuntza izatera

Bortziritako udal administrazioetan baldintza egokiak daude euskaraz lan egiteko: herritarren % 80 inguruk badaki euskaraz, eta udal langileek badute horretarako adina gaitasun. Borondate politiko sendoa falta da; hori izandakoan erabilera arautu eta planifikatzea guri legokiguke.

Gainerakoan, etengabeko kontraerranean egonen dira toki entitateak, horien sinesgarritasuna kolokan jartzeko moduan: nola liteke gizarteko gainerako alorretan euskararen erabilera bultzatzea, Bai Euskarari Ziurtagiria sustatzea, foru administrazioari erabil dezan eskatzea... etxeko lanak egin gabe?

Irakaskuntza

Ikasleei egoera komunikatibo guztietarako baliagarri izanen zaien tresna ematea

Hizkuntzak egoera normalizatuan daudenean ikasleek eskoletan hizkuntzen erregistro formalak ikasten dituzte, eta hortik kanpo bereganatzen dituzte erregistro informalak, arian, edo modu natural batez.

Ez da hori euskararen kasua. Bizi duen egoera minorizatuagatik eta haren erabilera soziala murriztagoa izanik, erregistro informal horiek sortzea eta hedatzea zaila egiten ari zaio.

Hortaz, hezkuntza sistemak (eta bertze eragile batzuk ere bai!) ikasleei erregistro edo hizkera informal horiek sortzeko tresnak eskura jarri behar dizkie.

Horrez gain, gaur egungo gizartean hizketak edo ahozko jardunak gero eta garrantzia gehiago du, batik bat hedabide berrien eraginez. Alabaina, irakaskuntza sistemak hein handi batean jardun idatziari begira funtzionatzen jarraitzen du, eta ahozkoari ez dio behar bezain bertzeko garrantzirik ematen.

Joserra Garzia, Andoni Egaña eta Kike Amonarrizek (24) gai hori landu dute, eta hezkuntza sisteman ahozketasunak ardatza izan behar duela proposatzen dute; gramatikaltasunetik komunikaziorako bidea egitea da proposatzen dutena.

Azken finean, euskara erabiliko duten belaunaldiak nahi baditugu, eskola-tik hasita (baina ez eskolatik bakarrik) neska-mutikoei egoera komunikatibo guztietarako baliagarri izanen zaien tresna eman beharko diegu. Hortaz, erregistro informalak eta ahozketasuna lantzeaz ari garelarik, gibeletik helburu bera dago.

Hizkuntzarekiko jarrerak eta motibazioak lantzea

Hezkuntzan, eta gainerako gizarte esparruetan, euskararen ezagutza eta erabilera areagotzea izan da helburu azken hamarkada hauetan. Zorionez, gero eta gehiago dira euskaraz dakiten gaztetxoak; erabilera, berriz, ez da espero zitekeen moduan areagotu, eta kezkatzekoa da ezagutza eta erabileraren artean dagoen tartea.

Azken hamarkadetako esperientziak garbi erakusten digu euskararen eza-gutzak ez duela bere horretan erabilera bermatzen. Eta horren gibeletik dau-den arrazoiak edota faktoreak ez ditugu behar bezain bertze aztertu.

Eskola gune aproposa da horretarako. Are gehiago, uste dut lehen baino lehen hasi beharko luketela eskoletan modu sistematikoan hizkuntzaren estatusa jorratzen, ikasleek eta gizarteak hizkuntza ezberdinekiko zein jarrera dituzten aztertzen, hizkuntza bat edo bertze hautatzerakoan eragiten diguten fak-toreak zein diren lantzen...

Laburbilduz, azken bi puntuetan erran dudan guziaz loturik dago. Helbu-rua da ikasleei behar diren tresnak ematea euskara bere egin dezaten, haien-tzako sortzeko eta gozatzeko hizkuntza izan dadin, eta egoera komunikatibo guztietarako baliagarria izan dakien.

Jakin badakit eskolak bakarrik ezin izanen duela helburu hori erdietsi, baina zalantzarik ez dut eragile garrantzitsua dela (garrantzitsuena ez bada).

Lan mundua eta zerbitzuak

Kanpainetatik konpromisoetara

Bortzirietan, batez ere euskara mankomunitateak bultzatuta, anitzetan egin dira alor horietan euskarari sarbidea emateko ahaleginak. Alor pribatuak

(24) Garzia, J.; Amonarriz, K.; Egaña, A.: *Euskararen kalitatea. Zertaz ari garen, zergatik eta zertarako. La calidad en el euskera. Razones y objetivos de una definición necesaria*, Eusko Jaurlaritzaren Euskararen Aholku Batzordea, 2004.

dira, eta ekonomiak agintzen du horietan. Hortaz, orain arte azalean gelditzen diren kanpainetatik haratago joatea zaila egin zaigu.

Azken bi urteotan, eta Kontseiluarekin elkarlanean, Bai Euskarari Akordioa lantzen ari gara Bortzirietan. Hasiera-hasieratik onarpen handia izan du egitasmo honek gure eskualdean. Bai Euskarari Ziurtagiria sustatzen hasi eta 124 eragilek lortu zuten ziurtagiria, eta euskararekiko hainbat konpromiso hartu zituzten. Bigarren urtean eragile gehiago bildu ziren egitasmora, eta gaur egun 136 ziurtagiridun daude Bortzirietan.

Egitasmo honen bitartez, euskararekiko azaleko atxikimendu batetik haratago joatea lortu nahi dugu. Eragileek euskararekiko konpromiso zehatzak hartzen dituzte urtero, eta horien ebaluazioa egiten zaie urtean behin. Uste dut modu honetan esparru ekonomikoko eragileek euskararen normalizazioan bide bat egin dezaketela.

Gainera, ez dugu ahortzi behar Bai Euskarari Akordioa Euskal Herrian lantzen den egitasmoa dela, eta prospekzio nazional hori ere aintzat hartu beharrekoa da. Uste dut garrantzitsua dela Abadiñoko landetxe bat, Azkaineko elkarte bat edota Berako denda bat ildo berean eta «marka» berarekin lanean aritzea.

Bortzirietan egitasmoak izan duen arrakasta ikusirik, konpromisoen bide horretatik jarraitzea lehentasunztat jotzen dut.

Familia

Transmisio hizkuntza izatetik familia hizkuntza izatera

Euskara normalizatzeko lehen plangintzak egiten genituenean gure lehenetasunen artean egoten zen transmisioa lantzearena. Izan ere, arestian aipatu dudan bezala, zenbait urtetan belaunez belauneko transmisioan eten batzuk gertatu dira, eta kasu anitzetan gurasoek ez diete seme-alabei euskara transmititu. Hortaz, lehentasunezkoa izan da euskara ikasteko biderik naturalena den hori berreskuratzea.

Gaur egun, ordea, euskaraz dakiten gurasoek seme-alabei hizkuntza transmititu ohi diete, eta azken urteotan familiaren esparruan bertzelako kezkek sortu zaizkigu. Izan ere, ohikoa izaten da gurasoek seme-alabei euskaraz egitea baina haien artean (oro har, helduen artean eta harreman horizontaletan) gaztelania erabiltzea, karriketako neurketetan ikusi dugun bezala.

Eta horrela inplizituki seme-alabei euskara umeen gauza eta eskolako kontua dela adierazten zaie. Hortaz, ez da harritzekoa adinean goiti joan ahalaztelania gero eta gehiago erabiltzea.

Uste dut familietan eta gurasoekin kontzientziazio eta sentsibilizazio lan handia egin behar dela. Euskararen geroa umeengan eta eskolarengan uzteko joera aldatzeko ahaleginak egin behar ditugu. Eta euskara, etxean transmititzen den hizkuntza ez ezik, etxeko hizkuntza izatea dugu lortu behar dugu.

Lagunartea

Lagunartean erabiltzeko erregistro informala lantzeko tresnak ematea

Gazteen artean, lagunartean, beti erabili ohi da informala den erregistro bat, lagunarteko argota deitzen duguna. Euskarak bizi duen egoeragatik, gaur egun gazteei zaila egiten zaie lagunarterako hizkera informal hori sortzea; erran daiteke horretarako behar diren mekanismoak eta tresnak nahikoa ahulak direla. Horren ondorioz maiz jotzen dute gazteek gaztelaniara, behar duten hizkera berezi horren bila.

Azken finean, euskal hiztun gehienek, baita gazteek (horietako anitz euskaraz eskolatu badira ere), ez dute behar adina baliabiderik erregistro informal horiek sortzeko.

Irakaskuntzaren atalean aipatutakoak errepikatzen ari naiz. Kasu honetan, ordea, ez dut uste bakarrik eskolaren eginkizuna denik. Gainera, kontraerrana ere izan liteke eskola bezalako eremu formal batean zer eta hizkera informala lantzea.

Uste dut kasu honetan eraginkorragoa izan litekeela talde naturaletara jotzea, lagun taldeetara. Eta kontua ez da izanen norbaitek aurrefabrikatutako erregistro informala gazteei irakastea, baizik eta gazteei eskura jartzea horrelako hizkera bat sortzeko ereduak, tresnak eta baliabideak. Azken helburua da gazteek haserretzeko, gozatzeko, liluratzeko edota maitemintzeko balio izanen dien hizkera izatea; hortik etor liteke euskararekiko egiazko atxikimendua.

Hizkuntzarekiko jarrerak eta motibazioak lantzea

Eskoletan euskararekiko jarrerak eta motibazioak lantzeko egin daitekeen lanaz gainera (irakaskuntzaren atalean aipatu dudana), gazteen lagun taldeetan ere gai horiek landu egin behar dira. Erran bezala, euskaraz jakin eta gutxitan erabiltzen duten gazteak anitz dira, eta haiekin hizkuntzarekiko dituzten jarrerak eta motibazioak lantzea klabea izan liteke hizkuntza ohitura horiek aldatzeko.

Etorkinak

Elkar ezagutu

Gure herrietara datozen horiei guztiei harrera egitea guri, bertakooi, dagokigu; lehen urratsa guk egin behar dugu.

Lehenik eta behin haien egoera ezagutu behar dugu: zergatik utzi duten haien herria, zertara etorri diren, zein diren haien helburuak, zein haien egoera... Horrekin batera, nondik datozen, zein kulturatatik, zein hizkuntzatan aritzen diren, zein diren beren ohiturak eta sinismenak... ikasi behar ditugu.

Eta gurearen berri ematea ere guri dagokigu. Guk azaldu beharko diegu Euskal Herrira etorri direla, hemen geure hizkuntza eta kultura ditugula, egoera minorizatuan daudela, baina berreskurapen prozesuan, etab.

Hurbilpen horren bitartez ezagutuko dugu elkar, eta elkarbizitza erraztuko dugu. Hemengo herritarrei ez zaigu zaila egin behar etorri berrien egoera ulertzea. Izan ere, oraindik oroitzen gara hemendik zenbatek alde egin behar izan zuten gerra zibilaren ondotik bertze tokietara (Amerikara artzain, Alpeetara edo Pirinioetara mendi-mutil, neskato estatu frantsesera...) lan eta ongi izate bila; alegia, orain datozenek migratzeko dituzten arrazoi berberengatik.

Etorkinen seme-alabak euskaraz eskolatzea

Hizkuntzari dagokionez, eta etorkinek normalean lehen urteak egoera zail samarretan igarotzen dituztela kontuan hartuta, lehenatasuneko helburua helduengan baino haien seme-alabengan jarria dugu.

Gaur egun Bortzirietan (25) haurrek euskaraz ez jakitea oztopo latza da. Oztopo da, batez ere, haurarentzat berarentzat, integratzearako aski baliagarria izanen zaion elementu bat, euskara, falta zaiolako, eta, gainera, aisialdian eta bizitza sozialean parte hartzeko aukerak murriztuko zaizkiolako. Eta, jakina, oztopo da euskalduntze prozesuarentzat berarentzat.

Eta euskalgintzaren erronkak

Euskalgintzaren barne funtzionamenduari begira, ekimen eta egitasmo zehatzetarako erakusten dugun gaitasuna eguneroko lanera ekartzea lortu behar dugu. Izan ere, lehen erran dudan moduan, Bortzirietan arrakastaz burutzen

(25) Ez da ahantzi behar 2001eko zentsuaren arabera 2-15 urte bitarteko neska-mutikoen % 94,35ek zekiela euskaraz ongi mintzatzen.

dira, gehien-gehienetan, helburu zehatza eta denbora muga laburra duten ekimenak, normalean herritarren parte hartze handiarekin; aldiz, eguneroko lanean eta epe ertain-luzeko helburua duten egitasmoetan parte hartzea apalagoa izaten da.

Eta euskalgintzak herritarrei begira bideratu behar dituen estrategiei buruz, ezagutza eta erabilerari begirako egitasmoetan oinarritu gara orain arte, eta uste dut hizkuntzekiko jarrerei eta motibazioei gehiago erreparatu beharko geniekeela. Batetik, hizkuntza ohiturak eta jarrerak gehiago ikertu beharko genituzke, hizkuntza hautu bat edo bertzearen gibelatik dauden portaerak eta arrazoiak zein diren ikasi, eta, bertzetik, horietan eragiteko estrategiak diseinatu.

Hortaz, uste dut erronka azkarki badituela Bortzirietako euskalgintzak datozen urteotarako; zaku bete lan.

Bertzerik gabe, eskerrik asko hau guztia aditzeagatik, eta zortzerik hobereana *Nafarroa Oinez*-eko antolatzaileei.

**LABIAGAK LARUNI ITZALA EGIN ZIONEKO,
EDO «GERLA EDER ETA MIRAGARRI HURA»
HASI ZENEKO**

*Joxan Oiz, Labiaga Ikastolako irakasle
eta zuzendari ohia*

Ederra marka, bai horixe!

Oraingo honetan ere galdetutako mesedea-edo saihesten ez jakinki eta ataka mehar honetatik pasa behar! Izan ere, zer demontre aipatu behar ote dut nik Ikastolari buruz berau sortu zuten gurasoen aitzinean. Zer ekarpen egin nezake euskararen inguruan euskaltzain jaun-andreak bertan ditugula; edota, konparazio batera, bertako euskararen inguruan zer datu bitxi edo azterketa sakon azalaraz nezake Iñigo anaiak adi-adi ditudalarik. Marka ederra, alajaina! Gaur gero etsita, hasi gabetarik.

Horrelakoetan, egin ohi dena egingen dut, hortaz.

Arratsalde on, jaun-andreok:

Aski eskasa fortunatuko den ene ekarpenaren sarrera gisa, ekar dezadan gizon jakintsu baten hitza makulu gisa. Beratik pasea, bertan laketu zuen aspaldi. Ikasketaz mediku, idazketa maite zuen. Nola zuen izena... Apezak nagusi ziren garai horietakoa zen..., baina berak letretan egin zuen prelatuz bez-titu gabe. Nola zuen izena... Bai idazlea... hemen Beran aritua,... gero alde egin zuena... Nola zuen grazia... Nola? Baroja? Ez, ez, honek euskaraz idaz-ten zuen. Ezetz bada, Baroja ez ezik bertze idazlerik pasa dela bertatik... Ho-rixe! Sarako Etxeberri. Beran mediku aritutakoa XVIII. mendean. Joannes Etxeberri Sarakoa eta mediku Berakoa!

Zera zioen, bada, saratarrak «Eskual Herriko Gazteriari» egindako deian:

...zeren jende gazteak, eta bereziki Eskualdunak bere baitharik emanak bai-tira gudura, eta gathazkara; eta nola gaztei eman behar baitzaie hekien disposizi-noari dagokan emplegua; hargatik bada nik ere hautatu dut hei hemen aiphatze-ko gerla

...eta gerlarako deia egin zuen. Baina ez Marteko zelaian gudukatzeko-, dei-tzen tut Minervaren dosteta ezti, eta kanta-alosien bidez enorantziaren kontra egi-ten den gerla ohorezkora, eta bat-bederak batere arriskurik gabe hainitz abantail eder ardiets detzakenera. Hau da gerla eder, eta miragarri hura, zeinetan jakinta-

sunak nahi baitu gizona altxatu, eta abantaillatu: hala nola enorantziak nahi baitu aurrthiki, eta ostikatu. Hautxe da bada nik aiphatzeko dudan gerla.

«Enorantziaren» kontrako gerrarat deitu zituen Sarako Etxeberrik, hortaz, Euskal Herriko gazteak 1718. urtean. Handik 250 urte inguru zenbait gaztek eta ez hain gaztek onetsi zuten lozorroan zegoen deiadarra. Beran 1974. urtean izan zen ernaldia. Aurten bete dira 40 urte Nafarroako bazterrotan egundaino egin den enorantziaren aldeko aldarririk handiena ozenki nagusitu zela. Bortxaz hasieran, eztiki akaberan, alde bateranzko kultura baizik onetsi ez zuen zibilizazioa plazako nagusi bihurtu zen, harik eta «gerla eder eta miragari hari» hasiera eman zitzaion arte.

Saratarrak garai hartan gazteriak zuen formakuntza eskasia agerrarazi nahi izan zuen. Orduko gizartearen gaitzetako bat omen zen hura. Jakinmina eta jakintza beharra txertatu nahi zuen beraiengan. 74ko guraso eta laguntzaille horiei harrotu zitzaion harrak, ordea, ordurako jakintsuen kontua baino segapotoen jakinduria iduri zuen hizkuntza eta kultura inarrosi zituen. Bortxazko zibilizazio *enoranteari* mozorroa kendu eta baserritarren bitxikeria etnolingüistikotzat baizik onesten ez zen hura «altxatu eta abantaillatu».

Orain, arestian Arburua andreak aipatuko zuen gisan, nahi adina ez, baina euskara karrikan da. Gerra eder hura irabazi dugu. Euskarak, euskal irakaskuntzak eta oro har euskal kulturak gazte, heldu eta zaharren arreta bereganatu dute. Ez era normalizatuan baina bai aski era naturalean (1). Emaitza ikusita gerla ederra izan da, «ohorezkoa».

Prozesuari erreparatzen badiogu, ordea, Etxeberrik ziria sartu zigun. Labiaga Ikastolak egin behar izan duen bidea ez baita «ezti» eta «arriskurik gabea» izan. Hasierako urteotan espero zitezkeen trabak, haundiagotu baizik ez baitira egin azken hamarkadan, Bigarren Hezkuntza eskaintzeko hautua egin genuen egun bertatik, alegia. Milurteko berriaren atarian «ostikatua» Ikastola izan baita. Enorantziaren aldarrikatzaileen seme-alabek ostikatua eta euskarak karrika irabazteko Ikastolak egindako aintzindari lana sobera agudo atzendu duten itsuen begiradapean.

Larun adinako ospea lortutako Labiagaren proiektuak egundaino bizi izandako irudi antzaldaketak erreparatzea aski genuke gerla eder honek izaniko joera begitantzeko: izokina uretan goiti 94ean, ahari setosoa 99an eta ur bizietan pozik igerian dabilen etxetxo orain, 2006ean.

Ez ditut entzuleak aspertuko aunitzetan bizitakoa eta hamaika aldiz entzundakoa errepikatzen. Gisa berean, ez nuke Eskaltzaindiko gure gonbidatu ohoragarriak izutu nahi, alabaina, sinetsiezadazue «Gerla Eder Honek» luze jo digu. Sobera luze. Eta gerratan gertatu ohi den bezala espero ez genituen gudu batzuk galdu ditugu, uste baino eri gehiago artatu behar izan dugu sa-

(1) 250 urte eta gero badugu bertze mediku euskaldun bat Beran.

pairik ez zuen gure ospitale malapartatuan eta, hau ere topikoa baita, etxekal-teren bat edo beste aritu da nahasitako bazkak egiten. Hala eta guztiz ere, bertan da Labiaga Ikastola. Murelez beterik baina osaturik. Gogotsu. Izan ere, gustura hartu baititugu enorante berrien kolpeak eta gurasoek, langileek eta laguntzaileek eraman handia erakutsi baitute. Eta eraman hori iragazi egin da ikastolako paretetan barrena eta gure ikasleek ez dute kolperik jaso. Hartara, Euskal Herriko ikastolen elkartasunak eta makina bat euskaltzaleren babesak eraso eta prekarietatearekiko idorpe sendoa osatu baitute. Kanpoan euria ari zuela bazekiten arren Labiagako ikasleak Sarako Etxeberrik nahi zituen moduan irten baitira ikastolatik: «batere arriskurik gabe» eta «hainitz abantail eder ardietsirik».

Intsumitua den honek, hondarrean, Berako mediku saratar handiak arrazoirik bazuela onartu behar baitu: gerla ederra izan baita.